

**SONOPANT DANDEKAR ARTS, V.S. APTE COMMERCE
AND M.H. MEHTA SCIENCE COLLEGE, PALGHAR**

Department of Rural Development

PROJECT REPORT

TYBA – Rural Development

Academic Year 2022-2023

Prepared by
**Department of Rural Development
Sonopant Dandekar Arts, V.S. Apte Commerce and
M.H. Mehta Science College, Palghar**

INDEX

Sr. No.	Content
1	Notice for Project Submission
2	Curriculum where course (subject where project work/ field work is required)
3	List Learners with Project titles
4	Sample Projects

Sonopant Dandekar Shikshan Mandali's
Sonopant Dandekar Arts,
V. S. Apte Commerce &
M. H. Mehta Science College, Palghar
Estb.: 14 August 1968
Dr. Kiran Save, Principal

Kharekuran Road, Palghar (W), Tal. & Dist. Palghar,
Maharashtra - 401 404, INDIA
Tel. : +91 - 2525 - 252163
Principal : +91 - 2525 - 252317
Email : sdscollege@yahoo.com
Web. : www.sdscollege.com

Ref No.:

Date : 13/03/2023

Notice

Department of Rural Development

This is to inform you that all the **Third Year Bachelor of Arts Rural Development** students are required to submit the hard copy of your final project report as per below schedule. All submissions should be made to the **Rural Development Department** during office hours from 09.30 am to 01.30 pm. on dated – 29/03/2023 Ensure your report is properly written.

Head of the Department
Department of Rural Development

Dr. Kiran J. Save
Principal

PRINCIPAL
Sonopant Dandekar Arts College,
V.S. Apte Commerce College &
M.H. Mehta Science College
PALGHAR (W.R.)
Dist. Palghar, Pin-401404

PRACTICAL COMPONENT FOR CORE PAPER-II
(TOTAL MARKS-30)

FIELD PRACTICALS

- 30 MARKS FOR FIELD PRACTICAL TO BE CONDUCTED IN SECOND SEMESTER.
- Two days camp compulsory for field work.

VILLAGE SURVEY

- a) **Location of village:** - Layout of village – Ecological features, Pattern of Land use and Allied activities.
- b) **Natural Resources:** - Land, Water, Climate, Flora and Fauna, Livestock Resources, Marine Resources, Human Resources.
- c) **Population:** - Number of Households, Sex ratio, Occupational structure- Pattern of land holdings – Caste and Class structure – Housing condition, Standard of living, Migration trend.
- d) **Infrastructure development of Village :-** Rural health, hygiene and nutrition facilities, Drinking water supply and sanitation, Transport and Communication, Electricity, Marketing, Rural Finance, Education.
- e) **Grampanchayat and its functioning:** - Various bodies/ committees and their working in the village.

**DEVELOPMENT STRATEGIES
FIELD WORK FOR SEM-IV**

(30 MARKS)

NOTICE: FIELD WORK BASED ON FOLLOWING ASPECTS (ANY THREE)

1. Visit and study of Educational Institution.
2. Visit and study of Tourism center. ✓
3. Study of self-help group. ✓
4. Study of agrarian policies implemented by PanchayatSamiti.
5. Study of agrarian policies implemented by Department of Agriculture.

Distribution of Field Practical Work:

1. Field Work – 10 Marks

2. Journals – 10 Marks

3. Viva Exam. – 10 Marks

Practical Work

30 Marks

Note - Field work based on following aspects. (Any Three)

- 1) Visit and study of Grampanchayat
- 2) A study of 7/2, 6 & 8A – Land record.
- 3) Visit and study of Local level Co-operative institution
- 4) Prepared RTI Application.
- 5) A profile of Taluka/District level administrative Functions BDO / CEO.

Distribution of field practical work.

- 1) Field work - 10Marks
- 2) Journals - 10Marks
- 3) Viva Exam - 10 Marks

✓

TYBA PAPER NO- IV

Agriculture and its Significance in Rural Development

Course Code: UARD 601

Semester – VI

Unit-5: Review of Agricultural Policies

- a) Green Revolution- Concept, Principles, Consequences and evaluation
- b) Green Revolution Pre and Post(1950-65 and 1966-onwards)
- c) In the era of Liberalization Policy 1991 and onwards.

Unit-6: Agricultural Education Extension and Research

- a) Role of Indian Council of Agriculture and Research (ICAR)
- b) Role of Agricultural Universities and Krishi Vigyan Kendras (KVK)
- c) Structure and Functions of Department of Agriculture – Govt. of Maharashtra

Unit- 7: Recent Trends in Agriculture

- a) Sustainable Agriculture
- b) Organic Farming
- c) Green House and Tissue Culture

Unit-8: Agricultural Related Activities.

- a) Group Farming - Concept, and importance
- b) Food and fruit processing Industries- Nature and importance.
- c) Women participation in Agricultural Sector.

Note: 1. Semester No VI will carry 70 marks Question Paper.
2. Duration of the Paper will be 3 hours.

Paper IV

Field Work (Any Three)

1. Visit to Agricultural Universities/ KVK.
2. Visit to Green House or tissue culture laboratory.
3. Interaction with Progressive Farmers / Group farming.
4. Visit to Govt. of Maharashtra Agricultural Department and write and report on any program.
5. Visit to Agro based industries.
6. Visit to Organic Farm.

✓

TYBA- PAPER NO- V
Rural Marketing and Finance
SEMESTER- VI
Subject Code: UARD-602

Unit-5) Rural Finance

- 1) Rural Finance - Concept, Nature and types
- 2) Rural ineptness – causes, consequences and remedial measures
- 3) Sources of Rural Finance - Institutional and Non Institutional

Unit-6) Financial Institution

- 1) Co-operative Financial Institutions.-PCCS, DCCB and SCCB
- 2) Role of NABARD in Rural Development.
- 3) Regional Rural Banks.

Unit-7) Micro Finance

- 1) Concept, Origin and scope of micro finance.
- 2) Significance of Self -help Group in Rural Development.
- 3) Self Help Group – Bank linkages.

Unit-8) Problems of Rural Finance.

- 1) Problems related to agriculture credit supply.
- 2) Remedial measures and promotion of rural credit.
- 3) Crop and livestock insurance and its importance.

Note: 1. Semester No VI will carry 70 marks Question Paper
2. Duration of the Paper will be 3 hours

✓

Paper V

Field Wok (Any three)

- 1) A visit to local / Weekly market.
- 2) A study of self- help group.
- 3) A visit to APMC.
- 4) A study of agricultural co-operative credit society.
- 5) Preparation of application for agricultural finance.
- 6) Visit to Co-operative society.

TYBA- PAPER NO-VI
APPLIED AGRICULTURE
SEMESTER- VI
Subject Code: UARD-603

Unit-5) Animal husbandry

- 1) Concept and scope of Animal husbandry- Goat, Sheep, Cattle, etc.
- 2) Significance of Animal husbandry in rural development.
- 3) Low productivity of Indian cattle's Causes and measures.

Unit-6) Poultry

- 1) Concept, Types, and Essential factor of poultry farm.
- 2) Significance of Poultry business in rural development.
- 3) Govt. Schemes for promotion of poultry farming.

Unit-7) Fishery

- 1) Concept, nature and scope of Fishery.
- 2) Various types of fishery and Govt. Schemes for promotion of fishery.
- 3) Significance of fishery and fish processing in rural development.

Unit-8) Processing of Agro-Allied Products

- 1) Concept and nature of Processing of agro-allied products.
- 2) Types of agro-allied products.
- 3) Importance of Processing of agro-allied products.

Note: 1. Semester No VI will carry 70 marks Question Paper

2. Duration of the Paper will be 3 hours

APPLIED AGRICULTURE

Field Work (Any Three)

1. A Study of Poultry farm Centre
2. Visit to Fishery Centre / Research Institution, and Report writing
3. Visit to Dairy Project/Sheep and Goat Unit
4. Visit to KVK and Report writing
5. Visit to Horticulture Nursery
6. Visit to Agro-allied processing unit.
7. Visit to Social forestry/ Forest department.
8. To prepare loan proposal to start any allied activities.

PROJECT WORK – 2022-2023

Department : Rural Development

Sr. No.	Name of the students	Project Title	Signature
1	Kapdiya Bhagyshri Sanjay	Visit to Agriculture University; visit to organic farm; A study of SHG; visit to market	Btl
2	Nikam Sunil Babu	Visit to Agri. University, visit to organic farm, A study of SHG, study of poultry farm	Nikam
3	Bhagat Rohit Ladkya	Visit to Agriculture University, visit to organic farm, A study of SHG, Study poultry farm	Rohit
4	Pawar Jyoti Sevak	Visit to Agri. University visit to organic farm, A study of SHG, A study of poultry farm	Jyoti
5	Soman Kaushik Bharat	Visit to Agri. University, Visit to organic farm, A study of SHG; study of poultry farm	Soman
6	Muddekar Vishakha Suresh	Visit to Agri. University, visit to organic farm, A study of SHG, study of poultry farm	Vishakha
7	Bhurkud Siddhesh Bacchu	Visit to Agri. University, visit to organic farm, A study of SHG, A study of poultry farm	Siddhesh
8	Kathe Poonam Vishnu	Visit to Agri. University, visit to organic farm, A study of SHG, study of poultry farm.	Poonam
9	Keni Ruchi Prakash	Visit to Agri. University, visit to organic farm, A study of SHG, study of poultry farm.	Ruchi
10	Pal Dipesh Ashok	Visit to Agri. University, visit to organic farm, A study of SHG, study of poultry farm	Dipesh
11	Korade Amit Sitaram	Visit to Agri. University, visit to organic farm, A study of SHG, study of poultry farm	Amit
12	Dhangada Sanjay Jayram	Visit to ^{Agri.} University, visit to organic farm. A study of SHG, A study of poultry farm.	S.S. Dhanyade

Head of the Department

[Signature]

[Dr. Prakash V. Ghazal]

सोनोपंत दांडेकर महाविद्यालय, पालघर

ग्रामीण विकास

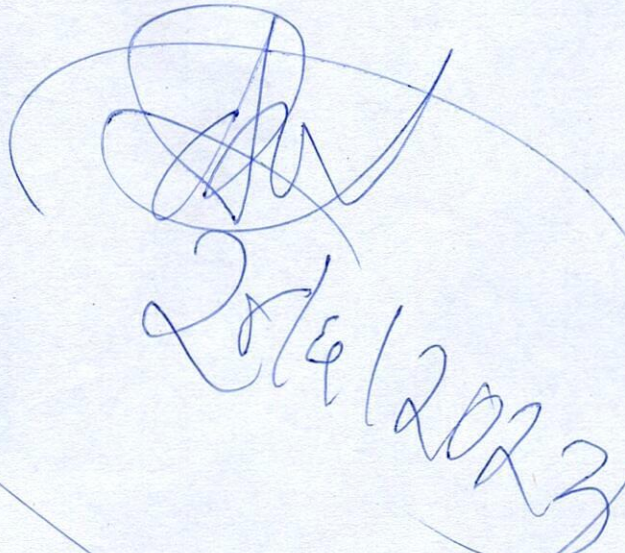
प्रात्यक्षिक वही

नांव दिपेश मशोक पाळ

परीक्षा क्रमांक : 1014070

तृतीय वर्ष कला : ⁷⁷³2022-23

वर्ष : 2022-23

20/6/2023

◆ अनुक्रमणिका ◆

पेपर नं. : ६ उपयोजित शेती

अनुक्रमांक	प्रात्यक्षिकाचे नाव	ठिकाण	दिनांक	पान नंबर	सही
1.	कृषी विज्ञान केंद्राला भेट देणे व शेतीच्या वृत्तान्त लिहणे.	कोसबास (~~६६~~ (६६१०३))	१०/०३/२३ ११/०३/२३	१-८	
२.	कलोद्यान रोपवाटिचेस भेट देऊन शेतीच्या वृत्तान्त लिहणे (कृषी विज्ञान केंद्र)	कोसबास (६६१०३)	११/०३/२३	९-१६	<i>Phant 31/03/23</i>
३.	कृषी पुरवण प्रकल्प उद्योगाला भेट देऊन शेतीच्या वृत्तान्त लिहणे.		११/०३/२३	१७-२५	

ग्रामीण विकास प्रात्यक्षिक

✽ प्रमाणपत्र ✽

कुमार/कुमारी ~~दिपेश अशोक पाट~~

वर्ग क्रमांक 773 परिक्षा क्र. 1014070 वर्ग T.Y.B.A ह्या

विद्यार्थी / विद्यार्थीनीने द्यावयाचे ग्रामीण विकास ह्या विषयाचे

प्रात्यक्षिक अभ्यासक्रम समाधानकारक रित्या पुर्ण केले आहे.

विषय प्राध्यापक
ग्रामीण विकास

परिक्षकाची सही

दिनांक : 31/03/2023

20/4/23

पेपर क्र. ४

शेती आणि शेतीतील ग्रामिण
विकासातील महत्व

पेपर क्रमांक - 4

प्रात्यक्षिक नंबर - 1

प्रात्यक्षिकाचे नांव - कृषी विज्ञान केंद्राला भेट व भेटीचा
वृत्तांत लिहणे. [कोसबाग ता. उधाळु जि. पावधर]

प्रात्यक्षिकाची पार्श्वभूमी - मध्यमारी हा प्रकीर प्रजातीतील मध
शोळा करणारा एक कीटक आहे. हनी-बी या
नावान ओबखळाचा गटामध्य गांधील मारी व
कुमारीण मारी मोडतात पण मधमाश्या मांड
12 मधेने समुधान भेगाचे पोचे बनवून त्यात
मध साठवतात. अर्पीनी जमातीतील प्रकीर या
प्रजातीमध्ये श्याल जातीच्या मधमाश्या असून
यूय उपजाती आहेत. बी गटामध्य वीस ह्याउत
कीटक आहेत. यातील काही मध साठवतात. पण
फक्त प्रकीर या प्रजातीतील मधमाश्यांना शास्त्रीय
दृष्ट्या मधमाश्या ओबखळेत जात.

फीलीपाइ-सचा दक्षिण प्रकीर व आग्नेय
आशियामध्ये मधमाश्या पारवून उत्पत्ती झाली.
प्रकीर फ्लोरिडा व प्रकीर अँचडेमिळामीस या
येन्ही मध मारांचा उगम प्रकच आहे.
मधमारा पारवून मध मिजत याच
ज्ञान प्रेरितानिनु काबापारवून आहे. मेण व
मध ही उत्पादन मिजप्यासाठी जिन मधमाश्यांच्या
जाती माणसाजवळ्या गेल्या. त्यामध्ये प्रकीर
पॅलिफेरा या इजिप्शियन मिज्यामिड बांधणाऱ्या
काबापारवून नांव आहे.

- प्रात्यक्षिकाचे उद्देश - 1] कोणत्या उद्देशासाठी कृषी केंद्राची उघापना करण्यात आली होती.
- 2] कृषी विज्ञान केंद्रामार्फत कोणत्या कार्यभेदाचा समावेश करण्यात येतो.
- 3] अस्तित्वातील विविध उपक्रमांपैकी कोणत्या उपक्रमाला महत्त्व दिले जाते.
- 4] सध्या कोणते उपक्रम अस्तित्वात आहेत.
- 5] कृषी विज्ञान केंद्रामार्फत मधुमाखी पालण्याबाबत कोणते संशोधन करण्यात आले आहे.
- 6] कोण - कोणत्या उपक्रमासाठी प्रशिक्षणाची सुविधा आज उपलब्ध आहे. त्याचा काबायची कीती असते. त्याचे शुल्क कीती मर्याद लागते.
- 7] मधुमाखी पालनाचे संशोधन व त्याचा उपयोग करणं प्रकार केला जातो.
- 8] जास्त संशोधनाचे कार्य कोणत्या उपक्रमाबाबत केले जाते.

माहिती संकलन पद्धती - आम्ही कृषी विज्ञान केंद्राचा घेत
 देऊन मधुमासिका पालन याचा प्रत्यक्षता जाऊन
 अभ्यास केला. हा प्रत्यक्षता पुढी केली. व
 तिचे जाऊन खालिल प्रमाण मधुमासिका पालन
 विषयी खालिल प्रमाण माहिती संकलन केला.

[1] ठिकाण :- कृषी विज्ञान केंद्र कोसबाडा, ता. डाहण्ड
 जि. पावघर.

[2] दिनांक :- 10-03-2023

[3] वेळ :- दुपारी 2 ते 5.00

[4] विषय :- मधुमासिका पालन (सविस्तृत माहिती)

[5] मार्गदर्शक :- प्रा. अशोक मोईर

संबंधी माहिती पुढी करण्याचा प्रयत्न केला आहे.

माहितीचे विश्लेषण - ही प्राथमिक पुर्ण करण्यासाठी आम्ही
 डाबणु कोसबाड येथील कृषी विज्ञान केंद्रातील
 मधुमाक्षिका पाहनास भेट देऊन सविस्तृत माहिती
 मिळवण्याचा प्रयत्न केला.
 या कृषी विज्ञान केंद्रात मधुमाक्षिका
 जातीची दोन प्रकारे आढळतात. ते पुढील प्रमाणे :-

1) जंगली किंवा पाबला न येणारी.

२) पेटीत पाबला येणारी
 या मधुमाक्षिकांचे उपक्रम
 आढळून येतात.

[i] 1) जंगली किंवा न पाबला येणाऱ्या मधुमाशा

२) फुलेरी मधुमाशा

३) आध्या मधुमाशा

[ii] पेटीत पाबला येतात :- अ] मेलिकेरा मधुमाशा
 ब] सोतेरी मधुमाशा
 क] पियाया मधुमाशा

या कृषी विज्ञान केंद्रामध्ये आम्हाला
 मधुमाशांचे कुटुंब व जाती, त्यांच्या कार्यसंबंधी
 माहिती मिळाली.

अ] मधुमाशांचे कुटुंब :- 1) शणी माशा [1]
 २) कामरी माशा [12 ते 15 छाया]
 ३) नर माशा [100 ते 200]

ब] मधमाशी पासुनच फायदे :-

१] मधाच उत्पादन.

२] परागीभवनात मोलाची मयत होत असल्यात पिक उत्पादन.

३] मधसोबत मेढा, पराग रेंवत जोती व मोषण

क] मधमाशांच्या जाती :- १] सोबरी २] माध्या
३] मेलिकेरा ४] फुलेरी
५] पियाया मारा

* परागीभवनासाठी मधुमक्षिका कीटकावर अवलंबून असणारी पिके :-

१] फळ पिके :- आंबा, चिडू, बुपारी, नारळ, आवळा इ.

२] भाजिपाला पिके :- काशे, दोंडका, घोस्याडी, पडवळ इ.

३] भाज्यांचे विजोउत्पादन :- कोबी, राजगीरी, कांदा, मका, मेथी इ.

४] मसाला पिके :- धना, लडीरौप, मोवा, उलायची, लवंग इ.

५] तेलविया पिके :- सुवफुल, काशे, तीब, मोहरी इ.

६] इतर पिके :- कापूस, कांजी, करंज, धरमरा इ.

* मधुमारांचे जीवनचक्र :-

1] कामकरी मारा शणीमारीने धातलेली अडी मेणाने बनवलेल्या कोठ्यामध्ये ठेवतात. कोठ्या बनवण्याचे काम कामकरी मारांचे असते. कामकरी मारा व शणी मारी फलित अड्यापासून तर नर अकर्मित अड्यामधून निघतात अड्यातून बाहेर पडलेल्या अड्यांना कामकरी मारा प्रारंभी शेंबल जेवी खायला घालतात. नंतरच्या काळात अड्यांना फक्त मध व परागकण खायला घालेले जातात.

2] अड्या कामकरी मारा पीने स्वच्छ ठेवण्याचे व अड्यातून बाहेर आलेल्या अड्यांना खायला घालण्याचे काम करतात. कामकरी मारांचे वय जसे अधिक होईल तसे त्यांचे काम खपलत जाते. मेणाने बनवण्याचे काम जमेनासे आल्यावर त्या मध गोळा करणे व परागकण झेवणे, पीण्याचे रक्षण करणे असे काम करतात.

3] कामकरी मारा मूल गोळा करतात. ठराविक प्रकारच्या वेगळ्या डान्सच्या साध्याने त्या परस्परांना मूल व पाणी कोणत्या दिशेला कीली लांब माधे हे सांगतात. मूल जेवून असले तर पळुनावर डान्स आणि लांब असले तर पळुनावर डान्स मारी त्यांचे संदेश वधानाची पध्दत माधे.

4] मधुमारा त्या बाराही अडीने मेणाने पीने बनवून त्यात मध साठवतात. मधाने पीने ही शणीमारी अशी कामकरी मारा आणि शेंडे नर यांचा प्रकर्मित समुह अड्यातून असता.

निष्कर्ष - 1] आम्हाला मधुमासिका पावन व पौली हाऊस मधील वेळी मिळते हे उपक्रम जास्त शेतकऱ्यांच्या हक्कात घ्यावे.

2] फळ रोपवाटीकामध्ये आंबा, काजू, चिकू, शिताफ व पेरु इ. पिकांची कामे अस्तित्वात घेता.

3] ह्या विद्यापीठात फळांचे विज्ञानात सुध्दा घेतले जाते.

4] या कृषी विज्ञान केंद्रात आम्हाला केवी या फळरोपवाटीकामे व-पु हे जस आणवून आले.

5] कृषी विज्ञान केंद्रामध्ये आम्हाला फळ रोपवाटीकामेच्या प्रकारात चिकू, या फळजाडाची कडीपत्ती ही प्रकमेव वेगळेपुनी जात आणवली.

6] या विद्यापीठात आम्हाला मधुमारी पासुन हींगर फायदे आणवून आले.

7] मधुमासिक पावन सातेरी व फुलेरी या जातीचा समावेश होतो.

8] कृषी विज्ञान केंद्रात हाऊस, राजपुरी केसरी इ. प्रमुख आंब्याच्या प्रकारांचा समावेश होतो.

सुचना -

- १] कृषी विज्ञान केंद्रीत अस्तित्वात असेवेला
आधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर करावा.
- २] मधुमासिक प्रकृषात इतर मधुमारांच्या जातीचा
अवामेश करूयात यावा.
- ३] कंपोस्ट खतात जमीनीत खोड खोडून शास्त्रीय
पद्धतीने कंपोस्ट करावे.
- ४] शोषवादीकृत इतर फल पिळांचीही कलम करावी
उदा० -
मंजीर, लवंग, द्राक्ष इ.

पेपर क्रमांक - 4

प्रात्यक्षिक नंबर - 2

प्रात्यक्षिकाचे नांव - हरीतगटघस भेट देवुन भेटीचा वृत्तांत लिहणे.

प्रात्यक्षिकाची पार्श्वभूमी - हरीतगट म्हणजे वनस्पतीचे संरक्षण सर्व भिंती व पुढी छाता पर्यंत असणारी काचेची मानव निर्मित एक कृत्रीम खोली होय. त्यास हाऊस असोही म्हणतात. अती थंड प्रदेशात अत्यंत कमी असलेले तापमान मिळवून देण्यासाठी व वनस्पतींना सहन न होत असल्यान त्यांची योग्य भरती वाढ होत नाही. अशा वनस्पतीस संरक्षण करण्यास आलेली ही एक व्यवस्था आहे. युरोपात 17 व्या शतकाच्या सुरुवाती पासून हरीतगटात विविध वनस्पतींची लागवड सुरु झाली. हरीतगटामध्ये वाढलेल्या वनस्पतींना वातावरणातील धनीकारक बदलापासून वाचवता येते. त्यांना अती पाऊस, ऊन व छेके यांपासून संरक्षण मिळते. पुढी हरीतगट सागण्यावर आच्छादनासाठी काच वापरून उभी केली जाते. आता प्लास्टीक तंत्रज्ञानामध्ये इतक्या सुधारणांमुळे काच पुढी प्लास्टीक वापरले जाते. काचेच्या तुलनेत पॉलिथिनचा वापर स्वस्त असल्यान पॉलिथिन आच्छादान लोकप्रीय झालेली आहेत. म्हणून आता हरीतगटांना पॉलि - हाऊस असोही म्हणून ज्ञात.

सुर्य उष्णतेवर त्याची कीरणे या योजित शिथिल तेथील जमीन व वनस्पतींना उब देतात. या प्रमाणात तेथील तापमान वाढून वनस्पतीसाठी अनुकूल अशा पेशक वातावरण बनते.

प्रात्यक्षिकाचे उद्देश - 1] अस्तित्वातील हरीतगट्टाचा प्रकार कोणता

होता. उदा :- i] वातावरण निरंजण हरीतगट्ट.

ii] नैसर्गिक वायु विजन हरीतगट्ट.

2] हरीतगट्टाचा उपयोग कोणकोणत्या कारणासाठी होतो.

उदा :- रोपवाटीका, फलोत्पादन, उतीसर्पण इ.

3] हरीतगट्टासाठी जागेची निवड कशी केली जाते.

4] हरीतगट्टाची दिसा ही जास्त उपयुक्त कोणती असते.

5] हरीतगट्टाच्या उभारणीसाठी कोणत्या तंत्रिके बाबी महत्त्वाच्या असतात.

6] हरीतगट्टाची लांबी, रुंदी कोणत्या प्रकारची होती.

7] अस्तित्वातील हरीतगट्टासाठी शासकीय अनुदानाचा लाभ घेण्याची मोठे काह.

8] इतर हाऊससाठी कमीत - कमी व जास्तीत - जास्त कोती खर्च येतो.

माहिती संकलन पद्धती -

वेपर क्रमांक 4 प्रात्यक्षिक क्रमांक
2 अभ्यास करील असताना खालिल प्रमाण
आम्ही प्रात्यक्षिकाची माहितीचे संकलन केले.

1] ठिकाण :- कृषी विज्ञान केंद्र - कोयंबाड [डा. ६०५]

2] दिनांक :- 10-03-2023

3] वेळ :- 10.00 से 12.00

4] मार्गदर्शक :- प्रशांत वरुण

5] विषय :- दरीतकट्याची माहिती करणे. [पा. ६०५]

हे प्रात्यक्षिक पूर्ण करण्यासाठी आम्ही
कृषी येजंदीन 2017 राहुरी कृषी विद्यापीठ याचा
आधार घेतला.

माहितीचे विश्लेषण - आम्ही या प्रत्यक्षिकाचा अभ्यास करण्यासाठी कृषी विज्ञान केंद्रातील कोसबाड येथील हरीतगटद्याला भेट दिली. व तेथेचा वृत्तांत खालिल प्रमाणे लिहण्याचा प्रयत्न केला.

हरीतगटद्याचा उपयोग प्रामुख्याने हंगामी व खिगार वीळी घेण्यासाठी उच्च प्रतीच्या फुलांच्या उत्पन्नासाठी व उती सर्पधाना इतार केलेली शेपाची वाढ करणे, व शेपादीका तयार करण्यासाठी करण्यात येतो.

अ] हरीतगटद्या प्रकार :-

- १] वातावरण नियंत्रण हरीतगटद्या
- २] नैसर्गिक वायु विज्ञान हरीतगटद्या

१] वातावरण नियंत्रित हरीतगटद्या :-

या प्रकारच्या हरीतगटद्यामध्ये तापमान व आर्द्रता विविध तंत्रां वापरून नियंत्रित केली जाते. यामध्ये फांगर्सचा वापर पिकांच्या आच्छादकप्रमाणे केली जाते. या प्रकारच्या हरीतगटद्यासाठी वायुविज्ञान पंच्ये केल्युलोन पडदे आच्छादक आहेत. फन पॅड व शुभ्र सिंचनासाठी विजेची गरज असते. लसेच विप्रयुक्त पंप लसेच नव्हे जीडोरी असणे आच्छादक आहे.

२] नैसर्गिक वायुविज्ञान हरीतगटद्या :-

या प्रकारच्या हरीतगटद्या या नैसर्गिक वायुविज्ञानवर आधारीत असून या आधारे पिकांच्या आच्छादक प्रमाणे तापमान आर्द्रता व कार्बनडायऑक्साईड वायु प्रमाणे राखता येते. यामध्ये कीटक व जीवाणुंची प्रवेश टाळण्यासाठी प्लास्टिकची जाळी वापरण्यात येते.

हरीतगटद्याची वायुविज्ञानासाठी ठेवलेली ठंभी वरील असून ही उत्तार किंवा पूर्व दिशेस

उद्योगांशे असावी. म्हणजेच हरीतगट्टाचे तापमान कमी राखण्यात मदत होते. वायु म्हणजेच हरीतगट्टातील गरम हवा. बाहेर काढणे व हरीतगट्टातील तापमान आइला कार्बन वायु पिकाभोवत्याची खेवती हवा नियंत्रित ठेवणे होय.

ब) हरीतगट्टासाठी जागेची निवड :-

जागा माती निचरा न होणारी जमीन असेल तर काही इंच जाडीचा वाळुचा थर देऊन त्यावर वाट कराव. हरीतगट्टाभोवती $\frac{1}{2} \times \frac{1}{2}$ आकाराचा थर भरपूर सुर्य काढपा जेणेकरून पाणी योग्य निचरा होईल. भरपूर सुर्यप्रकाश ज्या ठिकाणी हरीतगट्टासाठी मिळू शकेल अशी जागा निवडावी पाणचळ जागा हरीतगट्टासाठी वापर नयेत. पाणी पुरवठ्याच्या रुबिद्या जवळपास असणे आवश्यक आहे. पाण्याचा सामु 0.67. 5 च्या दरम्यान सरलेचे प्रमाण जास्तीत - जास्त 0.1 मी.ली. ते 0.5 मी.ली. बेमी असणे अपेक्षित आहे. विद्युत पुरवठ्याची रुबिद्या आवश्यक आहे.

क) हरीतगट्टाची दिशा व्यवताना दोन बाबी विचारात घ्याव्यात :-

1) पाण्याच्या विकास पुरेसा सुर्यप्रकाश मिळावा.

2) पाण्याच्या वापरापासून हरीतगट्टाला होणा नसावा. या दोन्ही बाबींचा विचार करून हरीतगट्टाची दिशा द. उत्तर ठेवावी सामुबे लरील 25° उत्तर दिशेस येईल.

3] हरीतगट्ट उभारणासाठी लगत ठेवण्याच्या लॉडिंग
बाबी :-

1] खांब्यासाठी पक्का पाया घेतलेला नसावा.
खांब्याचा आकार $1.5 \times 1.5 \times 2$ फुट नसावा. यात
मधोमध काउंडरान पाईप बसवून त्यात टॅल्काकाल
बार बसवून कोटिंग करावे, कोटिंग भरताना
सिमेंट वाळू व खडीचे प्रमाण $1:4:8$ याप्रमाणे
द्यावे.

2] छताचा ठेवण्यात येणारे होल 0.8 ते 1.0 मीटर
उंचीचे नसावे. होल्ची दिशा पूर्व किंवा उत्तर
नसावी.

3] हरीतगट्टाच्या 500 कंघास्टमेंटची रुंदी 8 मी
पेक्षा जास्त नसावी.

4] 2 कंघास्टमेंट छताच्या पॉलिथिन किल्वरीस
पावसाचे पाणी वाडून ठेवण्यासाठी व.र पत्र्याचे
गट्टे नसावे.

5] पॉलिथिन किल्वरी कोटिंग अॅल्युमिनीअम रॅनल
पट्टीमध्ये व.र सिंगच्या साध्याने करावे.

6] चारही बाजूने वायुविनाशाला 3 मी उंचीची जागा
ठेवावी. व ती रात्रीच्या वेळी कोटिंगच्या साध्याने
बंद करण्याची सोय ठेवावी.

7] हरीतगट्टाची उंची कोळी, मशाळ्या व पत्रिप
मधारा करीता 6 मी आणि खांदरा व विदर्भा-
करीता 6.50 मी करण्यात यावी.

निष्कर्ष -

1] हरीतगुट्टाचा उपयोग हंगामी व विकट हंगामी पिके दोघ्यासाठी केला जाता. व उच्च प्रतीचे फुलणे उत्पादन दोघ्यासाठी केला जाता.

2] आम्ही भेट दिलेल्या हरीतगुट्टामध्ये नैसर्गिक वायुपिजन हरीतगुट्ट होते.

3] पाण्याचा सामु हा 60 ते 75 च्या दरम्यान असावा.

4] हरीतगुट्टाचा वातावरण नियंत्रित व नैसर्गिक वायु पिजन हरीतगुट्ट असे दोन प्रकार उदत्तात.

5] हरीतगुट्टामध्ये तापमान आहता व कार्बनडायऑक्साईड संतुलन श्रेणी हे तत्त्व हरीतगुट्टामध्ये आहे.

6] पिकाची पायफशक्ती उर्ध्व वजनाचे 30% ते 85% असावी.

7] हरीतगुट्टामध्ये लव्हिंग फील्ड लव्हिंग जागी घेणे येते.

8] हरीतगुट्टाची रचना पूर्व - पश्चिम असावी.

सुचना -

1] शासकीय योजनांचा जास्तीत-जास्त वापर केला पाईजे.

2] फायदीक्या व्यतीरीक्या फुलपीक व इ. पिकांचा रक्षेक्या दरीतगदामधे करवतल थावक्या.

3] कृषी विज्ञान केहातीक असलेक्या शेतक्यांना दरीतगद विषयी मोफत प्रशिक्षणाची सुविषेक्या उपलवध करुन द्यावी.

4] दरीतगदामधे जास्तीत-जास्त आक्युतिक तंडाक्या उपलवध करावक्या.

5] जास्तीत-जास्त शेतक्यांन वक्यापरक्या निमंडक्या दरीतगदक्या वापर करावक्या.

पेपर क्रमांक - ५

प्रात्यक्षिक नंबर - ३

प्रात्यक्षिकाचे नांव - सैदीय शेतीचे भेट देणे व वृत्तांत लिखणे.

[ग्रामिण विचार केंद्र पाठ्यधर]

प्रात्यक्षिकाची पार्श्वभूमी - सैदीय शेती म्हणजे सजीव व्यापारणीय रचना व जिवनचक्रास समजून घेवून व रसायनांचा वापर टाकून केलेली प्रकृतमीड शेती पध्दती होय. सिक्कीम सरकारने २०२५ पर्यंत संपूर्ण राज्य सैदीय शेतीच्यासाठी आज्ञांचा परवानग्या आहे. सैदीय शेती सध्या सुमारे ११० देशांमध्ये केली जात असून तीचा दीसरा वाढत आहे.

आपल्या राज्यात अगदी अलीकडील काळात सैदीय शेतीचा अपलंब करण्यात सुरुवात झाली आहे. राज्यात सैदीय शेतीला उत्तेजन देणारा योजना राबवण्यात येत आहेत. त्यापैकी पहिली योजना ६०% राज्य पुरस्कृत असून ती वसंतराव नाईक शेती स्वातंत्र्य अभियाना अंतर्गत राबवली जात आहे.

सैदीय शेती पध्दतीचा विचार केला तर सैदीय शेती ही मुलभूत अखांडक आधारित आहे. त्यासाठी सैदीय शेती पध्दत घडान देशातील प्रत्येक शेताकडून समजून घेवून तीची अंमलबजावणी केली पाहिजे. शेती उत्पादन वाढवण्या करिता रसायनांचा वापर केला पाहिजे.

प्रात्यक्षिकाचे उद्देश -

- १] सैद्ध्य शैली विषयी संकल्पना समजून घेणे.
- २] सैद्ध्य शैलीचे कोणकोणते तत्त्व आहेत.
- ३] अस्तित्वातील सैद्ध्य शैलीचे वैशिष्ट्ये अभ्यासणे.
- ४] सैद्ध्य शैलीपासून कोणकोणते फायदे होतात हे अभ्यासणे.
- ५] सैद्ध्य शैली ही कोणकोणत्या घटकांपर्यंत अपलंबून आहे.
- ६] इंग्रामिण विकासामुळे सैद्ध्य शैली ही कोणकोणत्या घटकांपर्यंत अपलंबून आहे.
- ७] सैद्ध्य शैलीचे कोणकोणत्या घटकांचा चार प्रामुख्यान केला जातो.
- ८] इंग्रामिण भागात सैद्ध्य शैलीला वाच्य कल्पना आहे. याचा आढावा घेणे.
- ९] वास्तविक शैली व सैद्ध्य शैली यांमधील फरक लक्षात घेणे.

माहिती संकलन पद्धती -

हे प्रात्यक्षिक पूर्ण करण्यासाठी आम्ही
 योनोपंत दंडेकर शिभण मंडणीचे मा. श्री. वसुधारी
 भाऊ सोहेब लतक ग्रामिण विनाय केंद्रातील चिकु
 बागेतील सैहीय शेतीचा अभ्यास करत असताना
 श्यालितप्रमाणे माहितीचे संकलन केले.

१] दिनांक :- 20-01-2023

२] वार :- बुधवार

३] वेळ :- सकाळी 11.00 ते 12.00

४] मार्गदर्शक :- ग्रामिण विनाय केंद्राचे संचालक
 प्रा. प्रकाश धरत [सय] [श. कीरण पाटील]

५] माहिती :- चिकु बागेतील अस्तित्वातील सैहीय
 शेतीची प्रथमतः जाऊन आम्ही या
 प्रात्यक्षिका विषयी माहिती गोळा केली.

वरील प्रमाणे आम्ही या माहितीचे
 संकलन केले.

माहितीचे विश्लेषण - ही प्राथमिक पुढी करण्यासाठी आमची आमच्या मध्यावस्थेतील ग्रामिण विनाय केंद्रेतील सैदीय शैलीस भेट देऊन अखिरकार माहिती मिळवण्याचा प्रयत्न केला.

2000 शाखापासून सुरुवात होणारा सैदीय शैली केली जाते. हे सैग, देवदर मधुमेच अडीच फुट फुट असून बारामाही फुटव्याची सैदीय भेट. या बगेत सिकु बरोबर काय पीके घेतली जाताना.

सिकुच्या बगेत खालील प्रमाणे आठ आहेत:

- 1] हीरवी पत्ती.
- 2] काबी पत्ती.
- 3] कीकेट बॉट.

3. प्रकारचे सिकुच्या प्रकारांची लागवड करण्यात आलेली भेट. या सिकुच्या बगेत मोठ्या पद्धतीने पाण्याचा फुलण केला जातो. तसेच शेणवत, कंपोस्ट खत, पेट व डांडुब खताचा वापर केला जातो.

या जैतीस सिकुचे उत्पादन हे क्जाही पद्धतीने दिले जाते. व त्याची मुक्ती केली जाते. तसेच कोणत्याही प्रकारचे रासायनिक कीटकनाशकांचा वापर केला जात नाही.

सैदीय शैली मधुमेच सज्जीव पर्यावरणीय रचना जिवनविलास समजून घेऊन या रसायनाचा वापर टाकून केलेली प्रकामिक शैली पद्धती होय.

राज्य सैदीय शैलीबाबत आणव्याचा होय ठरवले आहे. सिकुम सरकारने 2025 पर्यंत संपूर्ण

* अभ्यास केलेल्या सैदीय शेतीची वैशिष्ट्ये याद्वारे
प्रमाण सांगता येते.

1] रासायनिक पदार्थांचे वाच पुर्नवापर केला जातो.

2] मातीचा घेत कायम ठेवण्यास मदत होते.

3] जास्तीत जास्त नैसर्गिक घटकांचा वापर करून
रासायनिक पदार्थांचा वापर केला जात नाही.

4] पर्यावरणाचे संतुलन राखले जाते.

5] शेती उत्पादनात चांगले येते.

6] शेतीवर अवलंबून असणाऱ्या जीवांचा नैसर्गिक
जिवन जगण्याचा एक विला जातो.

7] अन्न सुरक्षेची खात्री प्राप्त होते.

8] आर्थिक उत्पन्नास वाढ देण्यास मदत होते.

9] प्रकृती संचरित वर होते.

10] सैदीय शेतीमध्ये पारंपारीक पध्दतीचा वापर केला
जातो.

11] या शेती प्रकारात शेणखत, कंपोस्ट खत, गांडुळ
खत व सैदीय खत पेडीचा उपयोग केला जातो.

* भारतीय शैक्षिक उत्पादनाची टक्केवारी [%.]

अ.क्र	विके	उत्पादनाची [%.]
1	चर्घ	24%.
2	भ्राल	24%.
3	फने व भ्राजीपाला	17%.
4	गडु	10%.
5	कालुस	8%.
6	भसाले विके	5%.

* शैक्षिक शैली खालिल मुद्यांपर अवलंबून आह.

1] मातृसंघर्ष

2] लोपमानस्य व्यवस्थापन.

3] पाठ्याच्या पाठ्याच नियोजन / संघर्ष.

4] शैक्षिक शैली अधिक वापर व उपयोग.

5] नैसर्गिक कामकाज व जीवनाचे स्वरूपाचे अनुसंधान.

6] नवीकरणीय संसाधनापर अधिक ध्यान.

निष्कर्ष -

- 1] सैद्ध्य शैली हा एक नैसर्गिक शैलीचा प्रकार आहे.
- 2] सैद्ध्य शैलीचा उत्पानात भरपूर मागणी असते.
- 3] तापमानाचे व्यवस्थापन केले जाते.
- 4] उपलब्ध सौरऊर्जेचा वापर करावा लागतो.
- 5] जमीनीची सुपिकता वाढवण्यास मदत होते.
- 6] सैद्ध्य शैलीतील उत्पादनांची चढ वेगळी असते.
- 7] सैद्ध्य शैलीमुळे पर्यावरणाचे उत्पादन वाढते जाते.
- 8] अन्न कुरकुरीतही चढी प्राप्त होते.
- 9] आर्थिक उत्पनात वाढ होते.
- 10] सैद्ध्य शैलीमध्ये पारंपारीक पध्दतीचा वापर केला जातो.

सुचना -

१) चिकु बगिचेचे संधीय खताच्या वापर करतात.

उदा. ४ -

शेणखत, मासनीचे खत.

२) चिकु बगिचेचे नियमित पाणी पुरवठा करावा.

३) चिकु बगिचेचे मित्र पिकांचा मूलतः करावा.

॥ का. ३४९

गणिते ललिते विद्या विदिते
ललिते ललिते ललिते

पेपर क्रमांक - 5

प्रात्यक्षिक नंबर - 1

प्रात्यक्षिकाचे नांव - स्थानिक / आठवडा बाजारपेठेत भेट देणे व भेटेचा वृत्तांत लिखणे.

प्रात्यक्षिकाची पार्श्वभूमी - ग्रामिण भागात शेतरी हा प्रमुख व्यापसाय असल्यामुळे सर्वसाधारण बाजारपेठे प्रमाण शेतमात बाजार पेठेला विशेष देखात येतो. साधारणपणे बाजारपेठे मध्येच आपल्या गावातील किंवा शहरातील फुला वीलाणी शेतमात व उपभोगाच्या वस्तूची खरेदी - विक्री केली जाते. त्याला बाजारपेठे असे म्हणतात.

सर्वसाधारण बाजारपेठेत प्रमुख आपल्या खरेदी विक्री करून ओव्हेरगिज व काही सेवांचा समावेश होत असतो. परंतु मी भ्रम्यासलेल्या शेतमातला जास्तीत-जास्त शेतमातला समावेश होत असतो. मी ही प्रात्यक्षिक फुली ... होव्यासाठी पाहणार लालव्यातील पाहणामध्ये हे शक्यचारी भरत कसलेल्या आठवडी बाजार पेठेला भेट दिली.

मी भ्रम्यासलेल्या बाजारपेठेत जास्तीत जास्त शेतमातला विक्रीसाठी समावेश केला जातो. त्याचप्रमाणे काही ओव्हेरगिज वस्तु शेतरी बाजार, क्रेड कोरणा मात इ. चा समावेश होत असतो. तसेच सर्वत्र चढ, ग्रामिण भागातील मास्त इ. चा समावेश होत असतो.

प्रात्यक्षिकाचे उद्देश -

1] या बाजारपेठेत शेतमात व्यतीशीलता कोणकोनत्या वस्तूची खरेदी - विक्री केली जाते.

2] या बाजारपेठेत कोणकोनत्या प्रकारच्या मात येत असता.

3] या गावडी बाजारपेठेत कोणकोनत्या प्रकारच्या शेतमातया समावेश केला जातो.

4] या गावडी बाजारपेठेत कोणत्या मध्याच्या समावेश अस्तित्वात होतो.

5] या बाजारपेठेत कोणकोनत्या मध्याच्या समावेश अस्तित्वात होतो.

6] या बाजारपेठेत कोणकोनते एक उपलब्ध होत.
उदा :-

जगा, पादलुक प्रवास सुविधा.

7] या बाजारपेठेत कोणकोनत्या प्रकारचे आर्थिक व्यवहार केले जातात.

8] या बाजारपेठेत कोणत्या वस्तूला जास्त मागणी होती.

9] या बाजारपेठेत कोणकोनत्या गावातील लोकांच्या समावेश होत असता.

माहिती संकलन पद्धती -

प्राथमिक केल्या बाजारपेठेचा मधोमध
माणवडी बाजारपेठेचा अभ्यास करित असताना
बाजारपेठेला वरील उदरगृह्या आधार विश्लेषण
केले आहे. ते पुढील प्रमाण :-
मी मेट दिल्या पलघ बाजारपेठेला
दि :- 1/1 रोजी सकाळी 8 ते 1:30 या
वेळेत बाजारपेठेला मेट देत असताना असे नि-
दर्शनस आहे की या बाजारपेठेला विस्तार अतिराध
मिळ आहे. तसेच या बाजारपेठेला उपलब्ध असलेली
जागा अतिराध मर्यादित आहे. या बाजारपेठेला
प्रत्यक्ष प्रकारच्या शेत मर्यादित आहेत. या
बाजारपेठेत प्रत्यक्ष प्रकारची शेतमात्राची शरती - विडी
केली जात. तसेच तेथे मासिमारी व्यापसाय
असल्यामुळे अनेक प्रकारच्या मारामारी विडी व्यतण.
ही माहिती पुढील प्रमाण :-

अ) ठीकाण :-

ब) माहिती :- बाजारपेठेची कार्यपद्धती, शेतमात्राचे स्वरूप
घटक बाजारपेठेच्या समस्या इ.

क) संदर्भ :- शेतकरी, दुरदर्शन, उद्योजक, अध्यापक,
शेताब, वर्तमान पत्र इ. घटकांच्या
आधार अभ्यास केला जातो.

याप्रमाणे मी स्थानिक बाजारपेठेच्या शेतमात्राचे
स्वरूप बाजारपेठेच्या समस्या बाजारपेठेची वैशिष्ट्ये
आर्थिक व्यवहार इ. माहिती घेऊन मी ही
प्रवर्धनीयता संकलन माहिती पुढी केली.

माहितीचे विश्लेषण - मी प्रयत्न केलेल्या बाजारपेठ्या
म्हणजेच आठवडी बाजारपेठ्या अभ्यास करताना
बाजारपेठ्या वरील उद्देशांचा आधार मी बाजारपेठ्या
विश्लेषण केले. ते पुढील प्रमाणे.

मी मेट दिलेल्या पाठ्या बाजारपेठ्या
शुक्रवार दिनांक :- 1/1 रोजी सकाळी 8
ते 1:30 या वेळेत पाठ्या बाजारपेठ्या मेट
वेत असताना असे निदर्शनास मेट की, या
बाजारपेठ्या विस्तार इतिहास मोठा आहे. तसेच
या बाजारपेठ्या उपलब्ध प्रत्यक्ष प्रकारच्या शेतमाल
घरेदी - विक्री केला जातो. तसेच तेथे मसालेही
वापसाय असल्यामुळे या बाजारपेठेत कोरकोज
प्रकारचे विक्रीत आणवून येतात.

या बाजारपेठेत अनेक वेगवेगळ्या
प्रकारचे शेतमाल म्हणजे भाजीपाला विक्रीसाठी
आणतात.

उदा १ - कांदे, बटाट, टॅमेटो, चांगी, मिर्ची, भेंडी,
शुक्रा, गवार, शिमला मिर्ची, काकडी, लहसुन,
पालक, मेथी, लालमाज, कोथंबीर इ. प्रकारच्या
पाषाणमाळा या जुडीच्या स्वरूपात विकल्या जातात.
तसेच सर्व प्रकारची कडधान्य, फुले, फळ इ.

उदा २ - केळी, डाळी, मोसंबी, कणस, आंबा,
जिळु इ. वाण्याच्या स्वरूपात आणवून येतात.

या बाजारात विविध प्रकारच्या मारान्ची
विक्री केली जाते. यातील खोशील, मोदली, पापलेट,
कोबंदी, काटी, व्हाय, सिंबोरी, रुके कीवा प्रक्रीया
केवले मास विक्रीस उपलब्ध असते. या बाजारपेठेत
मधस्त व च्हात आणवून येत नाही. येथे मोले
मास वाण्यावर विकले जातात. येथील रुके मास
शहरात, गावात, जिथ्यात व इतर स्थलांवर
निर्यात केले जाते.

- 1] बाजारपेठेसाठी अपुरी जागा.
- २] जागे अभावी दोंगरी ग्राहकांची गदी.
- ३] अस्वच्छता.
- ४] विजेचा अभाव.
- ५] उपहार वगैरे.
- ६] अनेक सेवा सुविधांचा अभाव.
- ७] वाढते उमी करण्यासाठी पाकींगची सोय नाही. इ. समस्या.
- ४] अनियंत्रित बाजारपेठ.
इत्यादी समस्या मठा पावघर
बाजारपेठेत आणून आल्या आहेत.
- * अस्तित्वातील सध्या समस्या कमी करण्यासाठी मी
पुढील उपयोजनांचा समावेश केला आहे.
- 1] बाजारपेठेसाठी जागा उपलब्ध करणे.
- २] बाजारपेठेसाठी मोठी शेड.
- ३] रेतमाह आणण्यासाठी व मिचितीसाठी योग्य वाटकुळ.
- ४] साठपणुळ व्यवस्था.
- ५] विजेचा योग्य पुरवठा.
- ६] योग्य सेवा व सुविधा पुरविणे.

३] शीतगृह उपलब्ध करून देणे.

४] वाटणे उमे करव्यासाठी जागेची सोय करणे.

५] प्रामाणिकपणा व प्रत्यूारी करणे.

१०] नगरपरीषदेचा नेफरदार वगळिजून दररोज बाजारपेठ स्वच्छ करणे.

अशा अनेक प्रकारच्या योजनांचा समावेश यामध्ये करता येईल. येथे प्रकाश प्रकारच्या शेतमाल प्रकाशवेणी विव्हा जाता. त्यामुळे या बाजारपेठेला मध्य प्रात आले आहे.

ही आणवडी बाजारपेठ दर शुक्रवारी सकाळी ३:०० वाजता असते. या बाजाराला शेरदा - विडीचा वापर होतो. बाजारपेठेमध्ये अनेक प्रकारच्या शेतमाल आणला जातो. तो कीलेखा किंवा वाट्याच्या स्वरूपात विव्हा जातो. सी त्या बाजारपेठेच्या अभ्यास केला आहे. ती बाजारपेठ कीरकोन स्वरूपाचा होती.

निष्कर्ष - 1) बाजारपेठेत होतमाह खेरी - विक्री होतमाहला योग्य कीमत प्राप्त होते.

2) या बाजारपेठेत होतमाह हा नगाचा कीलेचा व लाव्याचा स्वरुपात खेरी - विक्री केले जाते.

3) या बाजारपेठेत भाजीपाला कडधान, पत्तिमाजी, फळे, भुंजी इ.

4) या बाजारपेठेत कीरकोन स्वरुपात खेरी - विक्री व्यवहार होतात.

5) या गावडी बाजारपेठेत वनदीन जीवनासाठी लागणाऱ्या वस्तु भौत्योषिण वस्तु पुरवठा सांचाई होते.

6) तसेच या बाजारपेठेत माश्यावर प्रकिया केलामुळे त्यांना कीमत वाढते.

7) या बाजारपेठेत गावातील कीरकोन व्यापारी व लघन व्यापारी इ. प्रकारचे मध्यस्त वर्ग असतात.

सुचना -

१) गाठपडी बाजारपेठेत सर्व प्रकारच्या गाठपडी कार्यांसाठी असते.

२) गाठपडी बाजारपेठेसाठी मुख्यतः प्रमाणित जागेची व्यवस्था करणे.

३) या बाजारपेठेत पाहिलेल्या अमान्य असल्यामुळे नाशवंत माल त्वरीत पोचला पाहिजे. गाठपडी पाहिलेल्या शेत उपलब्ध करून देणे.

४) शेतमाल विक्रीच्या समस्यांवर उपाय सुचविणे.

५) शेतगट उपगट करणे देणे.

६) नाशवंत मालावर प्रक्रीया उपयोगाचे आयोजन करा.

७) बाजारपेठे विषयी ग्राहक व विक्रेते यांना मार्गदर्शन करणे.

८) बाजारपेठे विषयी गाव स्तरावर वेळार करणाऱ्यांसाठी मार्ग व शिबीर असावे.

पेपर क्रमांक - 5

प्रात्यक्षिक नंबर - 2

प्रात्यक्षिकाचे नांव - स्वयंसहायता वचत गटाचा अभ्यास करणे.

प्रात्यक्षिकाची पार्श्वभूमी - जगामध्ये स्वयंसहायता गटाची चळवळ वचतगट, समुहगट, मदीलागट या वेग-वेगच्या संकल्पनेत संधी घेतले जात असल्याचे दिसून येते. जागतिक पातळीवर माशात रसूळ म्हणून माठव्या गेलेल्या बांगला देशात स्वयंसहायता वचत गटाचा संकल्पनेची सुरुवात झालेली दिसून येते.

भारतामध्ये स्वयंसहायता वचत गटाची चळवळ स्ट्रेचुर या राज्यात सुरू झाली. यक्षाणी 1991-92 मध्ये नावार्डिया या बँक गटामिठी दरीद्वय कमी करण्यासाठी प्रोत्साहन दिले. भारतामध्ये स्वतंत्र्याने 1951 पासून गरीबी निर्मुलनासाठी तसेच मदीला सभ्मीकरणालाठी अनेक योजना राबवल्या गेल्या. परंतु या योजनांचे मुल्यामापन केल्यानंतर या बाबतीत जेवढे अपेक्षित यश मिगेल पाहीजे होते. ते न मिगाल्यामुळे मुख्यमापन पातळीवर निराशाप पाहायला मिगाली म्हणून त्या सर्व जयंती योजनांचा अंकजित करण प्रसिद 1999 पासून सर्व जयंती गटाम रोजगार योजना अंतर्गत स्वयंसहायता वचत गटाला प्रोत्साहन देऊन प्रयत्न सुरू गाला. 7 या योजनेचा काळात स्वयंसहायता गट हे वचत करण्याचे व दारीद्वयत असण्याच्या अदरुयान्त कजिसाणी मूदत करण्याचे प्रमाणी शपधन मानले जाऊ लागले.

प्रात्यक्षिकाचे उद्देश - ही प्रात्यक्षिका पूर्ण करण्यासाठी ही खासिले उद्देश ठरविले आहेत.

- १) खर्च गटाची स्थापना कधी करावी.
- २) या खर्च गटाचे कोणते उद्दिष्ट होते.
- ३) खर्च गटाद्वारे आजपर्यंत कोणकोणत्या उपक्रम राबवण्यात आले.
- ४) खर्च गटाची व्ययस्थापना मंडळाची वचना कधी करावी.
- ५) खर्च गटाची प्रकृता संख्या किती आहे.
- ६) खर्च गटाचा कोणता प्रकार आढळून येतो.
- ७) या खर्च गटांना कोणकोणत्या समस्यांना तोंड द्यावे लागते.
- ८) कोणकोणत्या शासकीय योजनांचा लाभ घेण्यास आता आहे.
- ९) खर्च गटामुळे कोणकोणते फायदे आहेत.

माहिती संकलन पद्धती -

ग्रामीण विकास पॅपर क्र. 5 प्रात्यक्षित
क्र. 2 साठी मी अभ्यासिलेला साई माझली
महिला बचत गटाची स्थापना 2016 साली या
प्रात्यक्षिक माहितीचे संकलन पुढील प्रमाणे.

- 17 बचत गटाचे नाव :- साई माझली स्वसहायता बचत
गट
- 27 ठिकाण :- उमरोबी [खिरवाडी]
- 37 वेळ :- सकाळी 10.00 ते 11.00
- 47 माहिती :- या बचत गटाचे अर्थान सौ :-

आपूमाठा मी साई माझली स्वसहायता
बचत गटाच्या रचना बचत गटाचे यत्न बचत
गटाचे उपक्रम मार्गिक व्यवहार बचत गटाच्या
जमा खर्चाचा नोंदी इ. माहिती घेऊन ही
प्रात्यक्षिका पूर्ण केली.

माहितीचे विश्लेषण - मी ग्रेट दिलेल्या बचत गटाचे नाव आहे माऊली स्वयं सहायता बचत गट असे आहे. या बचत गटाची स्थापना 2016 साली झाली. बचत गट बिरवाडी येथे आहे. या बचत गटामध्ये 10 मधील आहेत. या बचत गटाला ग्रेट पेट असताना असे दिसून आहे की या बचत गटात मधीलांचा समावेश आहे. या मधील बचत गटाची समारंभाची जाणे पुढील प्रमाणे.

1) अध्यक्ष :- कविता भावर

2) सचिव :- वैभवी ठाकुर

3) भारती ठाकुर

4) निलम गावड

5) दीपिका पाटील

6) शैलीका ठाकुर

7) गिरीजा ठाकुर

8) शिल्पा मोत्रे

9) त्रिशुला घरत

10) विडुला ठाकुर

वरील प्रमाणे या बचत गटामध्ये 10 मधील समारंभ आहेत. यामध्ये अध्यक्ष कविता भावर सचिव वैभवी ठाकुर या मधीलांची निवड करण्यात आली आहे.

त्याचप्रमाणे मॉडर स्विकारून बोगची, पापड, फरारा बनवून दिले जातात.

या बचत गटाचा प्रकार पोषण भाष्य भाष्य. या बचत गटाचा अधिक विशेष बँकेत ठेवला जाता. या बचत गटातही मदीला सोसायटी मधून सामानांची खरेदी करतात. त्याच प्रमाणे दिवाळीत फटाक्याचा स्टोर लावून ते विक्रीस ठेवतात.

या बचतगटा माफिा विशेष उपक्रमाची अंमलबजावणी केली जात नाही. तरीसुद्धा स्थानिक बजारपेठेत बांगड्या विक्रीस ठेवल्या जातात. गोंयातल्या दौलतपुरा या गरीब लोकांना विध्यायीना पाठ्यपुस्तक सादीत्याच वाच्य करणे. उ. भविष्यात अनेक उपक्रमांची अंमलबजावणी करण्याची उच्चा अध्याय सौ. कसिता भाष्य यांनी व्यक्त केली.

मदीलाचा अधिक विकास होण्यासाठी या बचत गटाची निर्मिती करण्यात आली. त्यामुळे मदीलांना स्वताला रोजगार प्राप्त झाला. या बचतगट तयार करत असताना त्यांनी कोणत्याही बँकेकडून कर्ज घेतले नाही. बचत गटामध्ये अधिक व्यपहार रोख स्वरुपाच व्यपहार होतात. मी अभ्यासलेल्या बचत गटाच अद्यत्त स्थालिल प्रमाणे :-

17 मदीलांना बचतीची सवय लागली.

21 बँकेच्या व्यपहारात ज्ञान प्राप्त झाले.

37 मदीला स्वयंरोजगारला सुरुवात झाली.

41 व्यपस्थापना विषयी माहिती प्राप्त झाली.

57 शासना माफिा बचत गटाला उपलब्ध असणाऱ्या विविध योजनांचा लाभ घेता येतो.

६) कमी व्याजद्वारा कर्ज देउन स्वयंरोजगाराला प्राध्याय देणे.

७) कुटुंबाचा आर्थिक विकास व्यथला मदत जावेली.

८) मदीलांचा आर्थिक विकास जास्वात ह्या स्वयंपूर्ण झाल्या.

अशा प्रकारे अनेक कायदे काढा मदत व्यक्त गटाला दिले.

ग्रामिण भागातील महिला व्यत्याच्या पायावर उभी राहावेली व त्यांचा आर्थिक विकास होण्यासाठी व्यक्त गटाची स्थापना करण्यात आली. व्यक्त गटामुळे ग्रामिण भागातील लोकांना धरकुल योजनांचा लाभ होता आला. तसेच त्यांना पेनेवर रेशनिंग घात्याचा पुरवठा करण्यात आला. या गटामुळे काही उदरिष्ठे पूर्ण झाली तर काही झाली नाही. या व्यक्तगटाची कर्जाची परतफेड करण्यात आलेली आहे. मध्यवर्ती बँक वगैरे या वित्तीय संस्थांमध्य पेशाची व्यक्त केली जात.

मी अभ्यासलेल्या व्यक्तगटाची वैशिष्ट्ये पुढील प्रमाणे :-

१) या व्यक्त गटामध्य एकुल १० महिला सदस्य आहेत.

२) या व्यक्त गटातील सर्व कामालाची मासिक वेतणी रक्कम साखणीय आहे.

३) या व्यक्त गटातील काही महिला सुक्ष्मतेत तर काही मध्यमतेत आहेत.

निष्कर्ष - 1) या प्राथमिकामुळे मुलांना पोष्टीक आहार पुरवला जातो.

२) मध्यवर्ती बँक ठेग या वित्तीय संस्थेत पेशाची बचत केली जाते.

३) या बचत गटामुळे अंगणवाडीतील लघन मुले कुपोषित राहिली नाहीत.

४) ग्रामिण बचतीचा प्रोत्साहन दिले जाते.

५) महिलांना कौशल्यांना वाच प्राप्त झाले.

६) महिलांना स्वयं रोजगाराच्या संधी उपलब्ध झाल्या.

७) महिलांचा आर्थिक विकास होण्यास सुरुवात झाली.

८) महिलांना व्यवस्थापना विषयी माहिती प्राप्त झाली.

९) शासना मार्फत उपलब्ध होणाऱ्या शासकीय योजनांचा लाभ प्राप्त झाला.

१०) बचतीची संपन्न लागली.

सुचना -

1] ग्रामपंचायत लेख पंचायत समिती
माफत या छत गटला विक्री केंद्र स्थापन
करण द्यावे.

2] या छत गटातील महिलांना विविध उपक्रम
शेवट्यात प्रोत्साहन द्यावे.

3] मासिक वर्गीत पाठ करून 100 रु. घाट
करावी.

4] या छत गटातील महिलांना उपक्रम तयार
केले पाहिजेत.

पेपर क्रमांक - 5

प्रात्यक्षिक नंबर - 3

प्रात्यक्षिकाचे नांव - सहकारी संस्थेस ब्रेट देऊन कुळांचा विहण.
दि. सातपाटी फीरार मॅन्स सर्वोप्य सहकारी लिमिटेड
सातपाटी [पावधर]

प्रात्यक्षिकाची पार्श्वभूमी - मध्य व्यापसाय विभागाच्या व्यापसाय
मधाराष्ट्र राज्यात निर्मिती पूर्वीच्या मुंबई इलाख्यात
गुजरात, मधाराष्ट्र, कर्नाटकच्या किनारपट्टीच्या भागा
समाविष्ट होते. सातपाटी या संस्थेची स्थापना
1943 साली सातपाटी येथील श्री. पी. व्ही. मेहेर
यांना जलप्रसाद हे मालेमारी नेळा 1948-49
मध्ये स्थानिकरीत्या झालेली संस्था स्थापना झाल्यानंतर
सातपाटी फीरार मॅन्स सर्वोप्य सहकारी या संस्थेने
डीझेलवर चालणारा सहकारी भेगातील पटिला
सातपाटी लॉक कारखाना 1950-51 सुरु केला.

मच्छीमार युवकांना यांजिणु नेळांच्या
साध्याने मालेमारी करण्याच प्रशिक्षण देण्याच्या
दृष्टीने संयुक्त संस्थांच्या मून व कृषी संघटनेतील
मध्यव्यवसाय लंडाच्या मार्गदर्शनाच्याली व लंकालीन
मुंबई व मौराष्ट्र सरकार यांच्या संयुक्त विद्यमानान
1955 साली सातपाटी निळा गेणे येथे संयुक्त
प्रशिक्षण केंद्राचे उद्घाटन झाले. 1 ऑक्टोबर 1958
पासून सातपाटी येथील संयुक्त प्रशिक्षण केंद्र
वसोपा मुंबई येथे हलवण्यात आले.

सातपाटी सहकारी संस्थांमार्फत भेगु
उपक्रम राबवले जातात. उदा :-

ओप्योकिणु डीझेल
व टॅन्क पिड प्रकल्प वाडी विभाग.

प्रात्यक्षिकाचे उद्देश -

- 1] सध्कारी संस्थेची स्थापना कधी करण्यात आली.
- 2] संस्था स्थापन होण्याप्रागे कोणत्या उद्देशा घेता.
- 3] या संस्थेचा शासकीय मॉडील लगे कोणत्या आहे.
- 4] या संस्था सभासद नोंदणी कशी केली जाते.
- 5] या सध्कारी संस्थांमार्फत कोणकोणते उपक्रम कार्यदेशीर ठरत आहेत.
- 6] अस्तित्वातील विविध उपक्रमांपैकी कोणते उपक्रम कार्यदेशीर ठरत आहेत.
- 7] सध्कारी संस्थेच्या सभासदांना कोणत्या सेवा व सुविधा दिल्या जातात.
- 8] माराची विधी कोणत्या पध्दतीत केली जाते.
- 9] भविष्यात कोणकोणत्या उपक्रम राबवण्याचा प्रयत्न आहे.

माहिती संकलन पद्धती -

चेपन नं :- 5 या विषया अंतर्गत
ग्रामी सधकारी मच्छीमार संस्था सातपाटी येथे
मेट देवुन या प्रत्यक्षरीत्या माहितीचे संकलन
याप्रमाणे केले आहे.

17 ठिकाण :- सधकारी मच्छीमार संस्था सातपाटी
[पाटघर]

21 दिनांक :- 06-01-2023

37 वेळ :- सकाळी 10.00 ते 12.00

41 मार्गदर्शक :- नरेंद्र रामचंद्र पाटील, चेअरमॅन :-
पंकज नरेंद्र पाटील

याचप्रमाणे ग्रामी सातपाटी येथील
सधकारी संस्थे मेट देवुन माहिती संकलन पूर्ण
केले.

माहितीचे विश्लेषण - पेपर नं 5 मधील सधकारी संस्थेच्या अभ्यास करण्यासाठी झालेल्या सातपटी फीहरमॅन्स संघीय सधकारी सोसायटी लिमिटेड सातपटी या संघटने संस्थेची स्थापना 1947 साली करण्यात आली. स्थानिक लोकांना मासेमारी व्यावसायिक संघटन ठेवून माधुनिक पध्दतीने मासेमारी करण्यात यावी तसेच उत्पादित मासेमारीचा त्यांच्या वडी - नुसार योग्य कीमत मिळावी तसेच शासकीय योजनांचा लाभ मच्छीमार लोकांना मिळावा या उद्देशाने या संघटनेची स्थापना करण्यात आली होती. या संस्थे मंतर्गत अद्यत्त वर्षाच्या आरंभी सभासद 3672 होती. चालू वर्षी नवीन 18 सभासद झाले. अशा प्रकारे एकूण सभासद संख्या 3690 आली. अद्यत्त वर्षी 11 मच्छरता सभासदांचे शेअर्स त्यांच्या वारसाच्या नावी करण्यात आले.

संस्थांच्या अमिक्त भाग भौंडवलाची रक्कम 50 लाखांपर्यंत आहे. या संस्थेचे शेअर्समॅन पैकाज नरेश पाटील हे तर अक्षय नरेश रामकांड पाटील आहेत. हे या संस्थे मंतर्गत विविध उपक्रम शक्यतः जातात. याची भौंडवला माहिती पुढील प्रमाणे.

अ) नफ्यात अशलेटे उपक्रम थांबित प्रमाण :-

ब) डीझल व टँकर विभाग :-

संस्थेने इंडियन ऑइल भारत पेट्रोलिअम करण्याकडून मच्छीमारीसाठी वागणार डीझल तसेच इंजन ऑइल खरेदी करून सभासदांना विक्री करता आहेत. या विभागात 9, 18, 7, 27 रुपयेचा निष्कळ नफा झाला आहे. प्रती लिटर 0.35 पैसे शक्यत देण्यात आली.

27 औद्योगिक विभाग :-

अध्याल वर्षीत सम्पादनार्था
मच्छीमार व्यावसायात लागणाऱ्या साहित्याचा पुरवठा
करण्यात आला, या विभागातील व्यवहारात संख्येला
निव्वल रूपय 9,35,541 इतका आला होता.
मात विक्रीवर मार्जिन कमी व्हावेली भरल्यामुळे
मात विक्रीत वाढ झाली आहे.

37 मीठ प्रकल्प विभाग :-

अध्याल वर्षीया मारंभी
शिफ्ट 36 टन इतके होते. [1 टन = 1000 किलो]
नवीन मीठ उत्पादन 1635 टन आले आहे. संख्येला
30,992 रूपयाचा इतका नफा आला आहे.

47 वाडी विभाग :-

अध्याल वर्षीत संख्येला वाढीत
उत्पन्न 18,2,35 उत्पन्न मिनाले आहे. 6500 रचर्च
वजा केला भरला. 30,974 रूपयाचा निव्वल नफा
आला आहे.

* वापारी वर्ग

1 मे दीपदास मरीन इन्व्हेस्ट, पेशवन [गुजरात]

2 मे सेल सी फुड्स कंपनी.

5 ताजी मारणी :-

व्याक्ति मारणी विभागा प्रमाण
या संख्ये अंतर्गत ताजी मारणी विभाग सुध्दा
आहे. यात वाप, मुरी, डोंबिल, मादेली, बोगड इ.
माराची विक्री या विभागाअंतर्गत केली जाते.

ब) तोंव्यात भरलेले विभाग :-

1) बर्फ व शीतगट्टे विभाग :-

अध्याय वषति 9, 85, 812
 वन वषति उत्पादन संस्थेने केलेले आहे. गेल्या
 वर्षापासून 1495 वनेने उत्पादन केले आहे. यासु
 वषति बर्फ विभागात 3274, 499, 17 रुपयाचा तोटा
 दिसून येतो.

2) स्वस्त घान्य दुकान / रेशन विभाग :-

विभागात
 रेशनकार्ड धारक सभा सदांना वाटप करण्यात येणारे
 सवलतीच्या दरातील घान्य साखर व रेशिल कोण -
 प्रमाणे खरेदी करून त्याच वाटप करण्यात आले
 आहे. ना तोटा संस्थावर संस्था तोटा सहन
 करून गरीब जनतेला शासकीय योजनातून सवलतीच्या
 दराने घान्य पुरवठा केला जात आहे.

3) जनावु कीटा विभाग :-

संस्था गावातील सभासदांच्या
 व जनतेच्या भ्रम विषाळी तोटा म्हणून ना. नफा.
 ना. तोटा या तत्वावर उपलब्ध करून दिली जात
 आहे. कीटसंघे झालेली पर लभात घेतले. 13, 480 रु
 पैसाचा तोटा आला आहे.

वरीलप्रमाणे या संघे मंजूरित प्रकृती व
 उपक्रमा अंतर्गत कार्य केले जात.

निष्कर्ष - 1) संस्थांचा बर्फे शीतगृह विभाग तसेच जबाबु क्रीडा विभागात झोबेला सोदा दिसतो.

2) या सहकारी योजने अंतर्गत काही शासकीय योजनांचा लाभ देण्यात येतो.

उदा. 8 - डीसेट पुरवठा, रेशनिंग विभाग, कर्ज पुरवठा इ.

3) स्थानिक मासवी विभाग व ताजी मासवी विभाग या विभागातील या संस्थेचा पूर्णपणे आर्थिक उल्लेख झालेला आहे.

4) भौदयोगिक डीझल व टँकर विभाग, मित्र प्रवृत्त विभाग, वाडी विभाग इ. विभागांना नफा झोबेला दिसतो.

5) संघे मार्केट नियंत्रितार व्यापापारसाठी विविधा पध्दतीन मासवीची विक्री केली जाते.

6) या संस्थेची स्थापना 1947 साली झाली.

7) i) स्थानिक लोकांना मासेमारी व्यापलापास संघटन काय.

ii) आर्थिक पध्दतीन मासेमारी करण्यात आली.

8) मासेमारी व्याप्या पडोऱ्यात योग्य कीमत मिळते.

सुचना -

1] संस्येत मोले उत्पादनाखाती योग्य कीं मतीयाणी योग्य उपाययोजना करावी.

2] संस्पेलीसा लेकांना योग्य वराल मीठ उपलब्ध करून देण.

3] संस्येत सभासदांखाती योग्य शासकीय योजनांची प्रतीता करावी.

सुचना -

२ . वरुण

एतन्मिदं लक्षितं चिन्तितं चिन्तितं
लक्षितं लक्षितं चिन्तितं

पेपर क्रमांक - ६

प्रात्यक्षिक नंबर - १

प्रात्यक्षिकाचे नांव - कृषी विज्ञान केंद्राला भेट देऊन भेटीच्या वृत्तरां लिहणे. [कृषी केंद्राचे कोसबाड इच्छु उपक्रम]

प्रात्यक्षिकाची पार्श्वभूमी - गोखले प्रज्युक्शन सोसायटी कोसबाड केंद्र सन १९५५ रोजी कृषी विज्ञान केंद्राची स्थापना करण्यात आली. या केंद्राद्वारे ठोठाविलेल्या विज्ञान केंद्र-ग्रामिण विभागातील भाडियासी शेतकरी, भणभुधारक शेतकरी, मुमीदीन शेतकरी, प्रगतीशील शेतकरी, समाजातील शेतकरी, तुरुंग, तुरुंगी आणि स्वयं सहायता वचनाद्वारे यांच्या भाषिक उन्नतीसाठी हे कृषी विज्ञान केंद्र सतत प्रयत्नशील आहे.

कृषी विज्ञान केंद्र हे एक महत्वाचे विज्ञान केंद्र आहे. या केंद्रात अनेक उपक्रमांची माहिती प्रसिद्ध केली आहे.

उदा :- माती परीक्षण, अवजार विभाग, झोपडी लागवड, तंत्रज्ञान रोपवारीका इ. तसेच अनेक संशोधन विषयी माहिती प्राप्त होते. कृषी विज्ञान केंद्राला भेट देणाऱ्या शेतकऱ्याला शेतकरी विषयक तंत्रज्ञान बाबतील आधुनिक पुरक माहिती पुरवणे ठोठावणे मिळू शकते.

कृषी विज्ञान केंद्रात प्रक्रीया उपयोगालाही विशेष महत्त्व दिले जाते.

प्रात्यक्षिकाचे उद्देश - ही प्राथमिक पुणे करण्यासाठी माफी कृषी विज्ञान केंद्र कोसबास [६६७५] येथे अभ्यास करण्यासाठी खासिल उद्दिष्टांचा आणवा हेतय.

17 कृषी विज्ञान केंद्राची स्थापना कधी करण्यात आली होती.

27 कृषी विज्ञान केंद्र स्थापनेमागे कोणता इंदरा हेतय.

37 कृषी विज्ञान केंद्रा माफित कोणते उपक्रम राबवले जातात.

47 कृषी विज्ञान केंद्रामाफित संशोधन केलेल्या झेनेक जातींचा अभ्यास करणे.

57 शेतक्यासाठी या कृषी केंद्रा माफित कोणत्या सेवा पुरवल्या जातात.

67 रोपवाटीकाद्वारे शेतक्यांना कोणती रोपे व जलमे शेतक्यांना पुरवले जातात.

77 कृषी विज्ञान केंद्रातील प्रकृषा कीती तालुक्यात समावेश करण्यात आला आहे.

87 मात्तापर्यंत कृषी विज्ञान केंद्रात कोणते पुरस्कार प्राप्त झाले याचा अभ्यास करणे.

माहिती संकलन पद्धती -

पेपर क्र. 6 या विषयातर्गत आम्ही कोसबाड येथील कृषी विज्ञान केंद्राचा भेट दिदी. या प्रत्यक्षाचा शिस्तर अभ्यास करण्याचा प्रयत्न झालेला प्रमाण केला आहे.

1) ठिकाण :- कृषी विज्ञान केंद्र - उदाण्ड

2) दिनांक :- 10/03/2023 ते 11/03/2023

3) मार्गदर्शक :- प्रा. जाधव, प्रा. मोईश, उत्तम सायण.

ही प्रत्यक्षा मुलाखत शिस्तर अभ्यासामुळे आम्ही संग्रहालय प्रत्यक्ष तसेच विज्ञान केंद्रातील माहिती पुस्तिका इ. च्या साध्याने आम्ही या प्रत्यक्षाचा संकलन केले.

माहितीचे विश्लेषण - कृषी विज्ञान केंद्राला भेट देऊन व
 भेटीला वृत्तांत द्यावे. हे प्रात्यक्षिक पुढी करण्यासाठी
 आम्ही कृषी विज्ञान केंद्र कोसबास येथे भेट देऊन
 भाष्यशाळ उपक्रमांची माहिती पुढील प्रमाणे.

17. कृषी तंत्रज्ञान व माहिती :-

विज्ञान केंद्र हे एक
 महत्त्वाचे माहिती केंद्र आहे. या माहिती केंद्रात
 अनेक उपक्रमांची माहिती प्रवृत्त दिलेली आहे.
 तसेच या उपक्रमा विषयी अनेक संशोधनाची माहिती
 प्राप्त होते.

कृषी विज्ञान केंद्र स्थापन करण्याचे प्रमुख
 उद्देश्ये आहेत की विज्ञान केंद्राला भेट देणारा
 शेतकरी विस्तार कार्य करतो. त्याचप्रमाणे पशु
 अमीची व इतर व्यक्तींना विज्ञान केंद्राने विकसित
 केलेली शेतकरी विषयक तंत्रज्ञान व त्या बाबती
 पुरक व भाष्यशाळ माहिती प्रकाश ठिकाणी मिळते.

18. माती परीक्षण :-

कृषी विज्ञान केंद्र कोसबास येथे
 माती परीक्षण शुभ नियंत्रण इ. या अभ्यास केला.

37. अज्यार विभाग :-

आम्हाला विभागात सर्वात महत्त्वाचा
 विभाग म्हणजे अज्यार विभाग होय. आम्ही व्यक्ती
 या विभागात भेट दिली. त्यावेळी या विभागात
 पुढील प्रमाणे अज्यारशांचा वी समावेश होता.

17. वैद्यक विद्या :-

या वैद्यक विद्याचा उपयोग आज
 अधिक प्रेक्षे त्याच प्रमाणे गोरू कीरणाचा वाण्याची
 विषयणी होती. हे यंत्र अत्यंत कार्यक्षम यंत्र आहे.

ii) पंज विखणी :- या कासापार दर विखरी 20 मुंडे विखणी करता येते.

iii) अम्ल बांडार कट्ट :- बांडारुन असेलया काव्या जमीनीवरून कावता येतात. या कारणातुन आध्याव्या काव्या लेवन नाही राहत.

iv) नुतन जेव्या :- नुतन जेव्या उपयोग देणशरील मोठे कावता येतात. काव्यांना दीदिना बसता नाही. कावणीच्या वेळी फेन पडत नाही. फणांना हजा व दुव्यापता होत नाही.

4) वनभोवची लागवड तंत्रज्ञान :-

अ) वनस्पतींचे नाव :- भापना

i) भापना :- भापना हे समशीतोल पीठ होते. उन्हाच्यातील जास्त उष्ण तापमान हीवल्यातील चंडी भाशा प्रवेशाल आड चंगली वावतात. हलकी भरड गोव्याची व भारी भाशा जेवळ प्रकारच्या जमीनीत भापण्याची लागवड करतात.

भापण्यांचा लागवडी करता जातीवंत व दर्जेदार कलमाची रुख ही मंतरावर येवड करून लागवड करावी. सुरवातील प्रत्येक येवड्यात 1 कीलो सिंगल सुपर फोस्फेट व 2 कीलो शेणच्या व 100 ग्रॅम लिडेन पावडरची मात्रा द्यावी. भापणा यत्न सुद्ध करण्यासाठी व भरकल्यावनासाठी उपयोगी होते.

उदा :- बनारसी हज्या कांचन प्रक इ.

27 करंज :-

करंज हा एक सदाहरीत वृक्ष असून मदी, नाब व मोदनीच्या ठिकाणी मोठ्या प्रमाणात आढळून येतो. या वृक्षाची उंची 15 ते 18 मीटर पर्यंत असते. कधी चोकर पाली अथवा जांभ्या जमीनीच्या करंजाची वाढ चांगली होते. करंजाच्या लागवडीसाठी 30x30x46 नी भाकाराचे खडे करून जून महिन्याच्या दुसऱ्या भागपेक्षात पाऊस पडल्यानंतर 7x7 अंतरावर रोपे लावतात. रोपे लावताना, कीवी सिंगल रुझर फोस्फेट, 1500 ग्रॅम लिट्र पाऊडर व घमेली मरुन रोपांच्या टाळून खेड्डे मरुन घ्यावे. य खानंतर पावसा तीनवेना सारखा प्रमाणात विमागुण घ्यावे. करंज विद्यापासून करंज मित्रपणार लेल जैव इंधन म्हणून वापरण्यातही येऊ शकते.

37 बघावा :-

हा एक मोठ्या व मोठीपंत वृक्ष असून घाला उन्हाळ्यात विपव्या इंगाची फुले येतात. लोकशाहील डोंगर उतारावर रख्याच्या कडेला यांची जोड आढळतात. सार हीरघट करडी असून सालीच्या खपल्या पडतात.

41 फलोद्यान रोपवाटीका :-

कोसबाड कृषी विद्यापीठातील कृषी केंद्रातील एक महत्वाचा प्रकल्प आहे मदी मेट वीली. तो म्हणजे फलोद्यान रोपवाटीका होय. या रोपवाटीके मध्य आग्नी रतान, मुन्दा, पालक, मिर्ची, चांगी, कोबी इ. पिकांचा समावेश पाहीला.

निष्कर्ष - कोसबास कृषी केंद्राला माग्दी कृषी तंत्रज्ञान व मादीली केंद्र मोजधी व शुगंधी पनस्पती, फलोपपान, रोपपादीका, भवजार विभाग, माती परीक्षण इ. घटकांचा भागवा घेतला.

१) कृषी केंद्रामध्ये भाव मानवचालीत तरेचे लकीची भवजार उपलब्ध होती.

२) कृषी तंत्रज्ञान व मादीली केंद्राबाबत कृषी विस्तारणे कार्य केले जाते.

३) कृषी केंद्रातील भवजार ही आयुनिका स्वकपाची भोदत.

४) लुजरा, मोले, हबद, भवजारांचा इ. शुगंधी पनस्पती भोदत.

५) फलोपपान रोपपादीका सपति जायत भोपनी भिची व विजांनी निघती केली जाते.

६) भापना करेज वहावा फलोपपान रोपपादीका इ. वन मोजधी लागवड तंत्रज्ञान अधिकत्वात भोदत.

सुचना -

1] ज्योस्तीत ज्योस्तीत आक्युनिक भवजारांच्या वापर करावा.

2] प्रांतीयक वसधतीला प्राधायक द्यावे.

3] कोठकोठल्या पिकांसाठी कोठली पध्दत उपयुक्त ठावे त्याच आणवा घेणे.

उदा : - भाजिपला ठीक सिचण पध्दत, शेपवतीका. इ.

4] कृषी विशाल केंद्राले सेवा - सुविधांचा वापर असून ज्योस्तीत ज्योस्तीत वपणवा यासाठी प्रयत्न करणे.

पेपर क्रमांक - 6

प्रात्यक्षिक नंबर - 2

प्रात्यक्षिकाचे नांव - फ्लोप्लान रोपवाटीका भेट देवुन मेदीचा
वृत्तांचे लिहणे.

प्रात्यक्षिकाची पार्श्वभूमी - महाराष्ट्राचे निवृत्तीने इयामान व जमीन
लगात घेता. राज्याचे प्रमुख फळ विभाग पडता.
त्यापैकी सपत महत्वाचा विभाग म्हणजे कोकण
विभाग. या विभागातील महत्वाची कब्जात म्हणजे
आंबा, नारळ, चिऊ ही आहेत. हायस आंब्याची
परिेशी निर्यात घेता.

फ्लोप्लान जातीचेत कलम व रोपाचा
पुरवठा अत्यंत महत्वाचा भाग आहे. कलम व
रोपाचा पुरवठा खाजगी रोपवाटीका सहकारी व
विव्यापीठ रोपवाटीका यातून प्राप्त घेता.

फ्लोप्लान विनास करिता सरकार लुलम
केर पुरवठा सुधारित तंत्रज्ञान व जातीयंत खाजगी -
दोयक कलमाचा पुरवठा या गोष्टी बागायतदराना
कमी वयात उपलब्ध करून देण्यात आलेले आहे.

सहकारी व विव्यापीठ रोपवाटीका यातून
जातीयंत व चांगली कलमे, रोप मिळत असली
तरी अशा रोपवाटीका संस्थांमधिले असल्यामुळे
त्यातून होणारा पुरवठा देखील मर्यादित आहे.

तसेच अनेक खाजगी रोपवाटीका यांचा
मळे यांचा गैरफायदा उपलब्धताही रावता नाकारता
येणार नाही. इतमिण भागातील विकाससाठी या
फ्लोप्लान रोपवाटीकांचा फायदा झाला.

प्रात्यक्षिकाचे उद्देश - ही प्रात्यक्षिका पूर्ण करण्यासाठी माझे कृषी विज्ञान केंद्रातील भस्तिव्यात असलेल्या रोपवाटीकास भेट देऊन व्याखिल उद्दीष्टाच्या भागाचा घेतला.

१) फक्त रोपवाटीकेत कोणत्या प्रकारचे फळ रोपे व कलम तयार केले जातले.

२) भस्तिव्यातील रोपवाटीकेत रोपे व कलमाची विही शासकीय निर्देशानुसार ठिकी जाते. कीवा नाही.

३) या फळवाटिकेच्या विनासासाठी कोणत्या शासकीय योजनांचा लाभ घेण्यात आलेला आहे.

४) फळ रोपासाठी कोणत्या कलम पध्दतीचा अपलंब केला जातो.

५) फळ पीकांच्या लागवडीसाठी शेतकऱ्यांना कोणत्या प्रकारची मार्गदर्शन केले जाते.

६) फळ रोपवाटिकेसाठी कोणत्या घटकांच्या अपलंब करण्यात आलेला आहे.

७) या फळ रोपवाटीकेत कोणत्या भाषुक्त वंशाचा वापर करण्यात येतो.

८) फळ रोपवाटिकेसाठी कोणत्या शासकीय भस्तिव्यात आलेला आहे.

९) कृषी विज्ञान केंद्रातील फळ रोपवाटीकेत विशेष प्रसिध्दा दिले जाते. का २ असल्यास एका विषयाचे कीर्ती ठेवून आकारले जाते.

माहिती संकलन पद्धती -

ही प्राथमिकी पुढी करण्यासाठी मध्ये
कृषी विज्ञान केंद्र कोलकाता डाकूड मन्वित्यात
असलेल्या वेपविकेस मेट देवुन संकलन पद्धतीचा
अभ्यास करावा.

१) ठिकाण :- कृषी विज्ञान केंद्र कोलकाता [डाकूड]

२) दिनांक :- 11/03/2023

३) वेळ :- दुपारी २ ते ५

४) मार्गदर्शक :- प्रा. मशोक कृष्णा मोडि

माहितीचे विश्लेषण - कृषी विज्ञान केंद्राची स्थापना महाराष्ट्र राज्यात 1977 साली पहिले कृषी विज्ञान केंद्र स्थापना झाले. या कृषी विद्यापीठा माफित खालिल प्रमाणे यश संपादन केले.

- 1) चिऊ :- जात :- काशीपत्ती
- 2) पीत :- जात :- लखनऊ 49
- 3) सीताफळ जात :- इलाहाबाद, सिलेखान
- 4) काळ :- जात :- वेगुबी 7, वेगुबी 4,
- 5) शतबा :- जात :- कोकण, भायिणी
- 6) केवी :- जात :- 49
- 7) दोडवी :- जात :- पल्लिडीय

कसमाच जात	कीमत-1 वर्षे-वय	घर-2 वर्षे वय	प्रती-3 वर्षे वय	कसम वर्षे वय	5 वर्षे वय
1) चिऊ काशीपत्ती	50 रु	180 रु	150 रु	250 रु	350 रु
2) झांजा, केसर शाघपुर	50 रु	80 रु	150 रु	250 रु	350 रु
3) सीताफळ	50 रु	80 रु	150 रु	250 रु	350 रु
4) काळ	50 रु	80 रु	150 रु	250 रु	350 रु
5) केवी	50 रु	80 रु	150 रु	250 रु	350 रु

1] चिकु :- i] मेल कलम
ii] गुडी कलम
iii] शेंडा कलम

2] पेरु :- i] गुडी कलम

3] सिताफळ :- i] शेंडा कलम

4] काजू :- i] शेंडा कलम

5] घोडा, भांडा :- i] गुडी कलम
ii] मेल कलम
iii] शेंडा कलम
iv] गुडी कलम

1] शेताच्या शेतावर 3,450 प्रथम वर्ग प्रत्यक्षिकाद्वारे शिफारस केल्या संपादनिय शेती उत्पादनाच्या तंडांशीत प्रसारित केले.

2] कृषी विद्यान केंद्रांनी विविध 26 तंडांशीतनाच्या प्रकृता 288 प्रथेडा चानण्या घेवुन वेगवेगळ्या शेती पध्दती चशब्दी शेत्या पुर्ण केल्या मोधत.

3] कृषी विद्यान केंद्राच्या स्थानापासुन 21,911 प्रथिचण वर्ग व 2,39,260 शेतांच्यांना प्रथिचण देत असुन यात विस्तार करव्यासाजे च शेती पुरव उद्योगासाठी तसुण तसुणीना प्रथिचण दिले मोधत. या प्रथिचणांकी 1,26,093 दुर्गम भागातीर आदियाची जमाती मोधत.

4] कृषी विद्यान केंद्र कोमण्ड हील येथे 21860 वर्ग विद्यान उत्पादन आणि 10 वर्ग 50,000 कलम व शेत तयार केले.

5] कृषी विज्ञान केंद्र कोसबाड हिरण्णेर निविराळा
अनेक कार्यांचा अभ्यासक्रम केला आहे. त्या कामाचा
लाभ जवणवाल 1 लक्ष 75 शेतकऱ्यांना व इतर
बागायतदार तरुणांना झाला आहे.

6] कृषी विज्ञान केंद्राच्या अध्यानविषया शक्यतेतील महत्त्वपूर्ण
कामांमुळे सिमांत आणि अल्पभूधारक 2,014 आदिवासी
शेतकरी बागायतदार झालेले आहेत.

7] ग्रामिण भागातील तरुणांसाठी शेपवाटीका व्यवस्थापना
व संपर्क, कुकुट पालन व्यवस्थापन व दुग्ध
व्यापसायान्मिन्तुन मार्गदर्शन कार्यक्रम घेतले
जातात.

8] या कार्यक्रमात शेपवाटीका, कुकुट पालन, शेनी व दुग्ध
व्यापसाय अनुक्रम - 172, 1365, 47 व 13 ग्रामिण तरुणांनी
स्वतः व्यापसाय सुरु केले. स्वयंरोजगार निर्माण केला
आहे. आज त्याचा दर मधीन 10,000 ते 12,000
उत्पन्न आहे.

9] तसेच प्रकृतिगत शेती पध्दत फायद्याची करी व
त्यामुळे प्रापण झालेले शेती उत्पादन वाढवण्यासाठी
कीणकीणते मार्ग अंमलबजाव घेऊन विजयी सपिरन्तर
भाडीली देवुन प्रकृतिगत शेती पध्दत करण्यास
प्राधान्य दिले जाते.

10] कृषी विज्ञान केंद्र कोसबाड हिरण्णेर आदिवासी
शेतकऱ्यांमध्ये समतोल आधारासाठी भावरी परसबाग
तयार केला आहे.

11] शेपवाटीकामुळे भावना, वाड्ड मार्गिक परीक्षित
बदलून तर झालाच परंतु त्याची खरेदी करण्याची
कार्यरचना चालवी आहे.

निष्कर्ष -

१ कृषी विज्ञान केंद्राची स्थापना महाराष्ट्र राज्यात १९३३ साली झाली. पहिले कृषी विज्ञान केंद्र चेन्नईत स्थापन झाले.

२) कृषी विज्ञान केंद्राने गादीक पध्दतीन काम करून पिकुची कामे खर्चता काम तयार केला.

३) कोमबाड येथे झांषा व बोर यंत्रे स्थापन वाळवून उपग्रह रान कार्यक्रमात घाली घेवून भाविपाची शेतक्यांना उत्पादन वाळवून त्याची भाविण परिस्थिती लक्षात घेवून आणला.

४) शेपवाटीकमुळे भायत वाडून खेरी करवाची कार्यशाळा चालवी झाले.

सुचना -

1) शेपवाटीकित इतर फल पिनांची ही
कल्प करावी.

उदा० - मंजीर, बराम, होश इ.

2) शेपवाटीकित कल्पाना मोठ्या प्रमाणात सैद्वीय व्यक्तीना
वापर करावा.

पेपर क्रमांक - 6

प्रात्यक्षिक नंबर - 3

प्रात्यक्षिकाचे नांव - कृषी पुरक प्रक्रिया उद्योगास भेट देऊन
मेढीचा वृत्तांत लिहणे.

प्रात्यक्षिकाची पार्श्वभूमी - कृषी पुरक प्रक्रिया उद्योगास भेट
देऊन मेढीचा वृत्तांत लिहणे. देशाच्या इतिहासात मागात
उत्पादही 60% इतक अधिक लोक शक्तात. येथे शेती
हाच प्रमुख व्यावसाय आहे. शेती पुरक उद्योगाद्वारा
येथील संस्कृती उभी राहिलेली आहे. स्वातंत्र्यानंतर
देशातील कृषी क्षेत्रात मोठे महत्त्वपूर्ण टप्पे मोडून
केवळ शास्त्रीय मांडा, चिकु, काजू, नाशिकची
होम, विदर्भातील शेंगी, मीसंबी अशी मोठ्या
सांख्यिकीत जात. या उत्पादनाच्या आधारावर मीठा
प्रक्रिया उद्योग हा मागात उभा आहे. कीवा वाड
शेंगी, कोणकोमध्या मांडा, काजूवर प्रक्रिया उद्योग
गमा राहिल्या असता तर तो उद्योगात तसा हो
पावलेला नाही. तसेच कपसाच्या कुपना पुढील
मर्यादीत राहिलेल्या पतसतीची व्यावसायीक दृष्टीतून
लागवड झाली. यावर चांगला प्रक्रिया उद्योग उभा
करून घालागी कृषी विद्यापीठा शाखा संस्थांनी
शेतीच्या फरकत त्यांचे नवीन बाण विक्रीत करून
करण्यास प्रयत्न करायला द्या.

प्रक्रिया उद्योग हा स्फुट्याचा मार्ग आहे.

उदा ३ - मध्यरात हाभापासून वेदांग तयार केला
जातो. या प्रक्रियेचे काय फायदे होऊ शकतात. याचा
विचार शेतकऱ्यांनी केला तर त्यांच्या प्रक्रिया उद्योगा-
मुळे आर्थिक फायदा होण्याची शक्यता जास्त असते.

प्रात्यक्षिकाचे उद्देश - ही प्रात्यक्षिका पूर्ण करण्यासाठी आम्ही दिनांक :- शेती कृषी विज्ञान केंद्राला मेट देऊन या संदर्भात माहिती गोळा करण्याचा अपेक्षित प्रमाण प्रात्यक्षिकाचे उद्देश देण्यास आहे आहे.

1) कृषी विज्ञान केंद्रात कोणकोणत्या पदाचार प्रक्रीया केली जाते. याचा आढावा घेणे.

2) चिकु फावापसून कोणकोणत्या प्रक्रीया केल्या जातात.

3) कृषी विज्ञान केंद्रात पॅकेट चिकु पिप्स सावर भरणी प्रक्रीया केली जाते. या संदर्भात प्रत्यक्षात या केंद्रात जाऊन भेट करणे.

4) या चिकु प्रक्रीया संबंधीत कोणकोणत्या वाढीच्याची गरज असते.

5) चिकु पिप्स प्रक्रीया करीत असताना कोणकोणत्या प्रकारच्या रसायनांचा वापर केला जातो. ते नाही असल्यास कोणत्या प्रकारच्या रसायन वापरले जाते.

6) चिकु पीपस करीत असताना कोणत्या प्रकारच्या चिकु धाव व कोणत्या पध्दतीने चिकुवर कापा द्यावयाचा सावर अभ्यास करणे.

7) चिकु पिप्स सावर झाल्यानंतर पॅकेजिंग करणी केली जाते. य किंमत करणी करण्याची जाते.

8) अस्तित्वातील चिकु पिप्सला मागाशी भेट का 2. नसल्यास तुम्ही वाजारेपे करणी घाल्य करतात.

माहिती संकलन पद्धती - वृत्ताभिसा विभाग विपस क्र. 6.6 चे प्रात्यक्षिक पूर्ण करण्यासाठी आम्ही कृषी विज्ञान केंद्र कोसबाड येथे भेट देऊन त्या प्रात्यक्षिक संदर्भात माहिती गोळा करण्याचा प्रयत्न केला.

1] ठिकाण :- कृषी विज्ञान केंद्र कोसबाड [डाखण्ड]

2] दिनांक :- 10/03/2023

3] वेळ :- 10.00 ते 12.00

4] माहिती :- चिकु प्रक्रीया संदर्भात, चिकु विपस बाबत सर्वांगीण माहिती गोळा करण्याचा प्रयत्न केला.

5] मार्गदर्शक :- प्रा. प्रसाद वरण

याचप्रमाणे आम्ही प्रत्यक्षात चिकु विपस बाबत अस्तित्वातील ठेवलेल्या चिकु विपस विषयी पाहणी निरीक्षण तसेच चिकु मार्गदर्शकद्वारे ही प्रात्यक्षिक पूर्ण करण्यास प्रयत्न केला. यासाठी कृषी विज्ञान केंद्र व कृषी विज्ञान केंद्र कोसबाड व जिल्हा वैनदीय कोळण कृषी विद्यापीठ यापैकी याच्या माध्यारे माहिती संकलन पद्धती पूर्ण करण्याचा प्रयत्न केला.

माहितीचे विश्लेषण - पेपर क्र. 6 कृषी पुरक उपयोगाला भेट देऊन खालिल प्रमाण माहितीचे विश्लेषण करण्यात आलेले आहे.

एप्रिल 1977 साली कृषी विज्ञान केंद्राची स्थापना करण्यात आली. या केंद्राद्वारे गण व पालघर या जिल्ह्यातील ग्रामिण भागातील ग्रामिणांनी शेतकरी व ग्राम्य शु-धारक शेतकरी, भुमीडीन शेत-मजूर, प्रगतरीत शेतकरी, स्थानिक घेत करण तरेण बेरोजगार व स्वयंसहायता सचत हाट यांच्या आर्थिक उन्नतीसाठी तसेच ग्रामिण विकास विषयाच्या अभ्यास करील असलेल्या विद्यार्थ्यांना प्रशिक्षण मार्गदर्शक शिबीर घ्यावे. उपक्रम घेऊन ग्रामिण विकासाला पुढा प्रकार भेदत करण्याचा प्रयत्न केला जातो.

कृषी विज्ञान केंद्राभक्ति आंबा स्थानिक भांडवलाचा जातीचे रूपांतर सुधारीत जातीत करणे. गंध सापळाद्वारे आंबाच्या फळमातीचे नियंत्रण करणे. नारळ या फळपिकास शेग व कीडापासून संरक्षण आणि पोषण भूत स्वयं प्रकाशिक व्यपस्थापन करणे. चिकु या फळपिकाचे पुनर्जीवन करणे. चिकु फळ पिकावर प्रक्रीया करणे. इ. फळपिकांचे विविध कार्य करण्यात येते. यापैकी त्रातपचिकु अभ्यास इमाच्या इष्टीने चिकु या फळ-पिकावर केला जाणाऱ्या प्रक्रीया आम्ही अभ्यास केला तो पुढील प्रमाणे.

* चिकु प्रक्रीया पदार्थ :-

खालिल प्रमाण विविध प्रकारच्या प्रक्रीया केला जातो.

अ) चिकु चिप्स :-

सर्वात महत्वाची व लक्ष्याधारण।

शेतकऱ्यांना करता येणारी एक महत्वाची प्रक्रीया म्हणजे चिकु चिप्स होय. या प्रक्रीयला स्थानिक पातळीवरील योग्य मागणी विद्युत येते. त्यामुळे चिकु चिप्स कव्वा संबधी काही महत्वाच्या गोष्टी पुढील प्रमाणे :-

- 1) प्रथम चांगलेले पिडलेले चिकु घ्यावे.
- 2) चिकु स्वच्छ धुपुन कोरडी करावीत.
- 3) स्टेनलेस स्टीलच्या चाकून चिकुची साल काढून चिकुचे दोन भाग करून मधला भाग व बिया काढाव्यात.
- 4) त्यानंतर चिकुचे पातळ काप, पिसाळ कराय.
- 5) हे चिप्स उन्हात 4 ते 5 दिवस वाववावेत.
- 6) कळकळीत वाळवलेले चिकु चिप्स हवाबंद उब्यात भरून ठेवावेत.

६) चिकु खोणेचे :-

कृषी विज्ञान केंद्रात चिकु चिप्सप्रमाणे चिकुचे खोणेचे तयार करून वाजारेपेठेत विकणे हा या केंद्रामार्फत उत्तरा उपक्रम राबवला आहे. या विषयी माहिती पुढील प्रमाणे देता येईल.

- 1) लिंबू पाव्यात स्वच्छ धुपुन घ्या.
- 2) लिंबू कोरडे करून त्याला चार काप द्या.
- 3) थोडा बरोगीत हळद, मीठ 1-2 चमचे साखर व

साखर व हीरा घेवून त्यान लिंबु दिकून ठेवा.

4) हे लिंबु एक मधीच्या नैतर रोज वर खावी करा.

5) मुका मधीच्याने हे लिंबु बरणीतून काढून राजनीक ठेवून त्यानीह जास्तीच्या रस काढा.

6) लिंबोचे छोटे कोटी करून मिळुण घ्या.

7) 1 वादी कोडी असल्यास त्यास दीडवादी साखर व तीखट घाला आणि चांगले मिसळवून घ्या. व दुसऱ्या बरणीत ठेवून ठेवा.

8) साखरेचा पाच घेईपर्यंत रोज हे मिळुण घ्या.

9) त्यानंतर घ्या पाकात चिकु चिपन घाळून चांगले मिसला.

10) त्यानंतर पाक मुका पाच्यात घेवून तो शिजवा.

क) चिकु चॉकलेट :-

कृषी विज्ञान केंद्रात चिकु वडी, चिकु लोखण तेथेच चिकु चॉकलेट इ. पदार्थ भरितल्यात नव्हत. परंतु आमच्या इतने उतर प्रक्रीया मधल्यान असल्यान आम्ही त्याचा सविस्तार आणवा घेतला. चिकु चॉकलेट बनवण्यासाठी व्याप्त प्रयोग प्रक्रीया केली जाते.

1) पातेल्यात 2 चमच लुप घ्या.

2) आमच्या कीजलेला झोला नारब घाळून गुळाची रंगावर मज्जा.

निष्कर्ष -

1] पूर्ण विज्ञान केंद्रमफिता चिकु चिप्स, चिकु लोणचे
चिकु वडी चिकु चॉकलेट इ. पदार्थावर प्रक्रीया केरी
भाडे.

2] चिकु प्रक्रीयेसाठी आसकीय शेजनाचा लाभ कींचा
भठुपान सुदधा मिन्ते.

3] चिकु लोणच्यासाठी लुप, झोला नाख, चिकु पळप,
आखर, पेलची, हळद, मीठ, हिंग इ. साधियाचा
वापर केला जाता.

4] चिकु चिप्स तयार करणे, ग्टामिण भागातील शेतकऱ्यांना
तसेच बचत मधील गेवला उपयुक्त भाडे.

5] चिकु प्रक्रीयेसाठी घरगुती साधियाचा वापर करणाता
येता.

6] ग्टामिण भागात मधीलांना एक प्रकारचा ब-वपरोजगार
प्राप्त येता.

7] चिकु चिप्ससाठी फिन्टले चिकु स्टेनलेस चाकू इ.
गोष्टीचा समावेश येता.

सुचना -

१) विविध शासकीय योजनांचा लाभ देण्यात
आवा.

२) जल पिण्याचा लाभ देण्यासाठी प्रोत्साहन देण्यात येत.

३) चिकु वरील कीड, रोगांचे नियंत्रण करण्याचे कार्य
करव.

५) शेतक्यांना फळ प्रकीया करण्यासाठी प्रशिक्षण व
प्रावधान भरवणे.

Rehmat
21/03/23